

V855

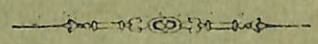
2010
C. 2010

Պրոֆեսորներ բոլոր լեզուների միացե՛ք

ՊՐՈՖ. ԱՎ. Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐՅԱՆ

ԿԱԹՆԱՏՈՒ ԿՈՎԻ ԿԵՐԱԿՐՈՒՄԸ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ПОСОВЕЩЕНИЙ
Ленинских Наук
СССР

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՀՈՂԺՈՂԿՈՍԱՏԻ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1926

636.2
բ-14

30

ՀՈՂԺՈՂԿՈՄԱՏԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՄԲ

29 AUG 2011

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

«ԳՅՈՒՂԱՑՈՒ ԳՐԱԴԱՐԱՆ»-Ի

ՀԵՏԵՎՅԱԼ ԳՐՔԵՐԸ

1. Ս. Շաղունց — Մեր անելիքները (սպասված) . . . 20 Կ.
2. Զ. Փիլոսոֆիայի Ս. Մեյֆոնյան — Ինչպե՞ս ձեռնարկել զործարանում յուր և շվեյց. պանիր պատրաստելը . 3 »
3. Զ. Փիլոսոֆիայի — Սոցիալիստները և նրանց մշակութային յեղանակները . . . 10 »
4. Խ. Ս. Վալդեբլադ — Հ. Ս. Լ. Հոգային Որենագիրքը, բացատրական հարց ու պատասխաններով. մասն առաջին, աշխատավորական հոգեդատագրություն (սպասված) . . . 46 »
5. Պ. Հեֆիմյան — Թիֆլիսի մշակութային . . . 10 »
6. Պ. Հեֆիմյան — Շերամի վորդը, նրա կերակրելն ու խնամքը . . . 10 »
7. Կ. Մելիք Շահնազարյան — Ծխախոտի մշակութային . 20 »
8. Ս. Ֆրիգոլին — Տասը պատգամ անտեսնապահին (սպաս.) 20 »
9. Խ. Ֆերիցյան — Անհատական; թե՛ կոոպ. կաթնատնտեսություն . . . 10 »
10. Զ. Հաբուրյուն — Բաղրակ, կնքիր պայմանագիր (չափածո) . . . 5 »
11. Մ. Թումանյան — Շարքայանքը և նրա նշանակությունը . . . 15 »
12. Խ. Տեր-Մեհրաբյան — Ինչպե՞ս մշակել խաղողի այգիները (28 նկարով) . . . 35 »
13. «Ֆեռեսներս գեպի գլուղ» — Անդրկովկասյան Յերկրային կոմիտեի բանաձևը. գյուղացիական հարցի մասին, Ս. Շաղունցի նախաբանով . . . 15 »
14. Հայաստանի կոմունիստական Կուսակցության Կենտրոնական կոմիտեի Զորոգ. Պլենումի Բանաձևվերը . . . 15 »
15. Ռ. Ս. Բեյկյան — Խոշոր, յեղջուրավոր անասունների ժանտախար . . . 15 »
16. Զ. Ս. Վալդեբլադ — Գյուղատնտեսական բանվորությունը և միջազգային կոմունիստական շարժումը . . . 40 »
17. Ն. Խան-Ս. Վալդեբլադ — Մոլոդեցկոյի ուրվ յանավետ խոզարուծություն . . . 15 »

№ 835
C 21795

21 SEP 2011

Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք

№ 24 (27) «ԳՅՈՒՂԱՑՈՒ ԳՐԱԴԱՐԱՆ» № 24 (27)

636.2
Գ-14

ՊՐՈՓ. ԱՎ. Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Կ Ա Թ Ն Ա Տ ՈՒ Կ Ո Վ Ի
= Կ Ե Ր Ա Կ Ր ՈՒ Մ Ը =

ВИБЛІОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОЧЕДІЯ
Ленінська Наук
СССР

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՀՈՂԺՈՂԿՈՄԱՏԻ

ՅԵՐԵՎԱՆ — 1926

59781-66

Գրառ. № 400 Բ. Տիրած 3000. Պատվ. № 2788.

Տպագրական Տրեստի 2-րդ տպարան, Ֆերևան:

ՅԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Այս գրքույկը հեղինակը նվիրում է հայ գյուղացուն:

Մեր գյուղական տնտեսությունը դեռ նահապետական դրությամբ մեջ է գտնվում յեվ չի կարող տալ այն արդյունքի բառորդ, գուցե յեվ տասերորդ մասը, վոր կարող կլիներ ստանալ Դանիայի, Բելգիայի կամ Շվեդիայի գյուղացին, յեթե նա ապրեր մեր յերկրում:

Ինչո՞ւ մեր յերկրի կովը տարեկան հազիվ 30-40 փութ կաթ է տալիս, մինչդեռ ուրիշ յերկրներում տարվա կաթի քանակը հասնում է 200—400 փութի, իսկ Ամերիկայում նունիսկ հասցրել են 1200—1300 փութի: Մի՞թե միայն տավարի ցեղն է, վոր ստեղծել է այդ տարբերությունը:

Իհարկ, ցեղն էլ ունի յուր նշանակությունը. բայց ամենալավ ցեղի տավարն էլ յեթե բերեր մեր գյուղը յեվ պահեր ու կերակրեր այնպես, ինչպես մեր կովերին ենք պահում ու կերակրում, նա յեվ շուտով կապկասեցնի կաթը, կցամաքի, ինքն էլ կլղարի, գուցե հիվանդանա ու սատկի. իսկ յեթե կենդանի յեվ մնա, նրանից ծնված հորթը կլինի անհամեմատ ավելի փոքր, թույլ կազմվածքով, իսկ թոռներն այնքան կմանրանան յեվ կազմվածքով այնքան կվատանան (կայլասերվեն), վոր կհասնեն մեր յերկրի տավարին ու նրա չափ կաթ կտան: Կաթի քանակը կերից է կախված: Ամենալավ կովն էլ վատ կերակրելուց կապկասեցնի կաթը, իսկ հասարակ ցեղի կովը լավ կերակրելուց կավելացնի կաթը յեվ տիրոջը լավ արդյունք կտա:

Բայց առատ կերակրել դեռ չի նշանակում խելացի կերպով յեվ արդյունավետ անասնապահություն ստեղծել: Պետք է իմանալ, թե յե՞րբ, ի՞նչ տեսակի կեր գործ ածել, կերի ի՞նչալիսի խառնուրդներ վերցնել յեվ ի՞նչ ջնափով, վորպեսզի վորքան հնարավոր է եժան լինի, կաթ շատ ստացվի յեվ յուղալի լինի ու տիրոջն եժան նստի:

Յեթե այս գրքույկը կարողանա ոգնել գյուղացուն կովի կերակրման յեվ առատ ու եժան կաթ ստանալու գործում, հեղինակն իր նպատակին հասած կլինի:

ՀԵՂԻՆՍԿ

ԻՆՉՈՒ ՔԻՉ ԿԱԹ ՈՒ ԱՐԴՅՈՒՆՔ ԵՆ ՏԱԼԻՍ ՄԵՐ ԿՈՎԵՐԸ

Ամենքը գիտեն, վոր մեր կովերը քիչ կաթ են տալիս ու մեր անասնապահությունն ել վնասաբեր է: Բոլորն ել գանգատվում են, վոր մեր կովերը վատ տեսակի յեն. բայց քչերն են իրենց հարց տալիս, թե ինչո՞ւ յեն մեր կովերը կաթնապակաս և անասնապահությունն ել վնասաբեր: Առանց յերկար մտածելու և այդ ցավալի յերեվոյթի իսկական պատճառներն իմանալու, շատերն այդ հարցին պատասխանում են թե՛ «դե մեր կովերի ցեղը — ջինսը լավը չի, լավ տեսակի անասուններ պիտի պահել, իսկ լավերը պահելու համար ել փող չունենք»:

Բայց ճիշտ է արդյոք այդ պատասխանը:

Հենց միայն ցեղը նշանակություն ունի: Մի՞թե իսկապես մեր տեղական կովն այնքան անպետք է, վոր նրանից վոչ մի ոգուտ չի կարելի ստանալ:

Իսկ ի՞նչ ոգուտ են տալիս մեզ — արտասահմանյան ցեղի կովերից կազմված, կամ արտասահմանյան ցուլերով ազնվացրած նախնիները:

Յեթե անասնապահն իրեն այս հարցերը տա ու մտախիլից ծանոթանա մեր իրականությանը, նա ամենից առաջ կտեսնի, վոր քիչ կաթ են ստանում վոչ միայն այն տնտեսություններում, վորոնց կթանները տեղական են, այլ և բազմաթիվ այնպիսի տնտեսություններում, վորոնց կովերը կամ արտասահմանյան են, կամ «ազնվացրած» են արտասահմանյան ցուլերով: Առատ կաթ և արդյունավետ

անասնապահություն մենք գտնուած ենք միայն հազվագյուտ ու լավ հիմքերի վրա դրված անտեսություններում, և չգարմանաբ, յեթե ասեմ, վոր այդ աչքի ընկնող անտեսություններէց շատերի տավարը կազմված է տեղական հասարակ կովերից:

Վորտեղ է գաղտնիքը:

Պարզ է, վոր մեր կովերի կաթի պակասության պատճառը միայն նրանց ցեղը չի, այլ և այն, վոր նրանց կերակրելու և խնամելու ձևը չզիտենք:

Փորձը ցույց է տալիս, վոր հմտորեն կերակրելուց ու լավ խնամելուց, մեր տեղական կովերն ել բավարար կաթ են տալիս ու հաջողությամբ արդարացնում են կերի վրա արած ծախքը. իսկ ձմեռը վատ կերակրելուց, վատ դոմում պահելուց և ամառը համապատասխան արոտատեղ չունենալուց՝ արտասահմանյան ցեղի ամենաբարձր կովերն անգամ կորցնում են իրենց լավ հատկություններն ու այլասերվում:

Հասկանալի չէ, վոր առանց կերն ավելացնելու առատ կաթ չի կարելի ստանալ. բայց դա բավական չի, պետք է կերակրելու ձևն ել իմանալ:

Շատերը մտածում են, թե՝ «եւ կերակրելու ձեւն վերն է, կեր լինի, ով ասես՝ կկերակրի»: Մեր այս գրուցում կտեսնենք, վոր այդպես մտածում են միայն նրանք, ովքեր չզիտեն, թե յերբ ինչպիսի կերի պահանջ են դրում կովերը և չեն կարողանում մի կերը մյուսից տարբերել, թե վորն է նրանցից սննդարարն ու կաթը շատացնողը:

Միևնույն կթաներին միատեսակ կեր տալով՝ իր գործին հմուտ անտեսաւորը կարող է անհամեմատ ավելի կաթ ստանալ, քան նա, վոր կերակրելու ձևը չզիտե:

Ահա ձեզ մի որինակ. Թուսաստանի Տվերի նահանգում, յերկու—Ա. և Բ. անտեսություններում (Ա. անտեսությունը կառավարում էր այս գրքույկի հեղինակը, իսկ մյուսը պատկանում էր հարևան Բ-ին) մոտավորապես հավասար չափով տեղական կովերից բաղկացած նախիր կար

(30—40 գլուխ): Միևնույն քանակությամբ ել կեր էր գործադրվում, այն է՝ ձմեռվա ընթացքում գլխին մոտ 100 փութ (1667 կիլոգրամ) խոտ, 50 փութ գարնանացանի լավ դարման և 20—25 փութ թեփ, վարսակի ալյուր ու կտավատի քուսպ:

Քանի վոր թե՛ նախիրները, թե՛ կերը և թե՛ ամառվա արոտատեղերը յերկու անտեսության համար ել մոտավորապես նման էյին, պետք էր յենթադրել, վոր ստացած կաթն ել պետք է հավասար լիներ, սակայն տարբերությունը իրականում շատ մեծ էր: Ա. անտեսության մեջ ամեն մի կովի տարեկան կաթը 175 դույլ էր (200 լիտրը), իսկ Բ. անտեսության մեջ՝ միայն 80 դույլ (100 լիտր), հետևապես կաթը Բ. անտեսության վրա շատ ավելի թանգ էր նստում, քան առաջինի վրա*):

Այդ տարբերությունը, ինչպես հետո կտեսնենք, առաջանում էր գանազան ձևով կերակրելուց:

Գործին հմուտ չլինելու պատճառով, մենք շատ անգամ կերը զուր վատնում ենք (ինչպես անում էր Բ. տրնտեսաւորը), կառ, շատ ավելի հաճախ, անտեղի կերպով խնայում ենք կերը յեւ գրկվում ավելի թանգարժեք կաթից:

Առաջին դեպքում մենք վնաս ենք կրում նրանով, վոր կերն անտեղի փչացնում ենք, յերկրորդ դեպքում ել նրանով, վոր ժամանակին կեր չտալու պատճառով, զրկվում ենք կաթից, վոր շատ ավելի թանգ արժէ, քան խնայած կերը:

Այժմ պարզենք, թե ինչպես պիտի հասկանալ, յերբ ասում ենք կանոնավոր ու հմտորեն կերակրել և թե ինչպես կարելի չէ անել, վոր մեր կովերը շատ արդյունք տան:

*) Այս գրքույկում հաշիվները բերված են նախապատեւրադման գներով, վորովհետեւ այժմյան գներն այնքան են փոփոխական ու անկայուն գանազան շրջաններում, վոր նրանց վրա հենվել չի կարելի:

2.

ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ՎՈՐՈՇՈՒՄ, ՎՈՐ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԸ ԿԵՐԻ
ՊԱՀԱՆՋ ՈՒՆԵՆ

Ամեն մի անասուն ուտում, սնվում է, վորպեսզի ապրի ու բազմանա:

Ջահել կենդանին սկզբում աճում է, մինչև վոր հասունանում է, այնուհետև կերը գնում է վոչ թե մարմնի աճելության, այլ նրան պահպանելու վրա: Յեթե հասակն առած կենդանու մարմինը չմաշվեր, նա իր գոյությունը պահպանելու համար կերի կարիք չեր ունենա— քիչ քանակությամբ կեր հարկավոր կլիներ, վորպեսզի մոր արգանդում պտուղը սնվեր ու մեծանար: Բայց կենդանու մարմինը շարունակաբար մաշվում է ու միևնույն ժամանակ վերանորոգվում: Մաշված մասերի փոխարեն արյան միջոցով կազմվում են նորերը:

Կենդանին ման է գալիս, շարժվում է, և ինչպես վոր շոգեմեքենան առանց վառելիքի չի կարող բանել, այնպես էլ կենդանին չի կարող շարժվել, յեթե ուշտ և տաքություն առաջ բերելու համար նրա (կենդանու) մարմնի մի մասը չայրվի:

Բոլորս գիտենք, վոր կենդանին աշխատելիս տաքանում ու նիհարում է. ուրիշ խոսքով՝ նրա մարմինը մաշվում է:

Ի հարկե, արյունը մարմնի մաշված մասերի փոխարեն իսկույն կազմում է նորերը, բայց վորովհետև ինքը՝ արյունն էլ կերից է առաջանում, այդ պատճառով վորպեսզի կենդանին չնիհարի, պետք է նրա կերն ավելացնել,

և ամենքը գիտեն, վոր շատ շարժվող ու աշխատող կենդանիների համար շատ էլ կեր է պահանջվում:

Կենդանին իր գոյությունը պահպանելու համար էլ տաքության կարիք է զգում. նրա մարմինը դրսից աստիճանաբար սառչում է, և յեթե ներսն անընդհատ տաքություն չառաջանար, այն դեպքում կենդանին կսառչեր ու շուտով կանշնչանար. բայց այդ տեղի չի ունենում դարձյալ այն պատճառով, վոր կենդանու մարմնի մեջ միշտ և անընդհատ այրում է կատարվում, և տաքանում է նրա որգանիզմը:

Ուրեմն, շարժումների, ման գալու և մարմինը տաքացնելու համար՝ կենդանին այրում է իր արյան մի մասը. իսկ այդ կորցրած արյան փոխարենն ստանալու համար, վորոշ քանակության կերի պահանջ է զգում: Բացի դրանից, կենդանու մազը թափվում է, կճղակները մաշվում, վորոնց նորոգման համար էլ կեր է գործադրվում: Ուրեմն, կենդանին վորոշ քանակությամբ կեր գործադրում է միայն նրա համար, վոր պահպանի իր գոյությունն ու մարմինն այնպես, ինչպես վոր կա:

Այն կերը, վոր բավականանում է կենդանուն միմիայն նրա գոյությունը պահպանելու համար, վորից կենդանին վոչ նիհարում է, վոչ գերանում և վոչ էլ կաթն է տալիս՝ մենք անվանում ենք կենսաստվան կեր: Միջին մեծության գյուղական կովի գոյությունը պահպանելու համար պահանջվում է որական 15 ֆունտ խոտ և 10—12 ֆունտ դարման, հետևապես դա յեկ կազմում է նրա կենսապահ կերը:

Ուրեմն, կենսապահ կերն անմբողջապես գործադրվում է կենդանու մեջ ուշտ ու տաքություն առաջացնելու և մարմնի մաշվող մասերը վերականգնելու վրա, իսկ յեթե բացի դրանից, կենդանին կաթ էլ պետք է տա, ապա դրա համար ավելի կեր է պահանջվում, վորովհետև կաթն էլ նույն մարմնից է առաջանում:

Վորքան շատ կաթ է տալիս կովը, այնքան ավելի յե

նիհարում նա և նրան կուշտ պահելու համար ավելի կեր
ե պահանջվում:

Ահա կերի այդ հավելումը, վոր անհրաժեշտ է կաթ,
այսինքն արդյունք ստանալու համար՝ կոչվում է արդյու-
նատու կեր. և վորքան շատ կաթ է տալիս կովը, այնքան
ավելի հավելյալ կամ արդյունատու կեր պիտի տալ նրան:

Կթաններին կերակրելու ամբողջ հմուտությունը նենց այն
է, վոր ճշտությունը վորոշվի, թե յե՞րբ պիտի նրանց պա-
հել միմիայն կենսապահ կերով, յե՞րբ յե՞վ ի՞նչ չափով ա-
վելացնել արդյունատու կերը, յե՞վ ինչի՞ց կազմել այդ կերը:

3.

ԻՆՉ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ Ե ԿԱՏԱՐՎՈՒՄ ԿՈՎԻ ՄԵՋ ՆՐԱ ՑԱՄԱԲԱՆ ՅԵՎ ԿԱԹՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ

Յեթե մոտիկից ծանոթանալու լինենք կովի կյանքին,
կտեսնենք, վոր վերջինս իրարից միանգամայն տարբեր-
վող յերկու ժամանակաշրջանի յե բաժանվում—մինչև ծնե-
լը և ծնելուց հետո:

Մինչե՞վ ծնելը, ցամաքած ժամանակ, յերբ կաթ չի
տալիս, կովը կարիք է զգում միմիայն իր գոյությունը
պահպանելու կերի, այսինքն՝ կենսապահի կերի. բացի
դրանից, նա կարիք ունի կերի մի փոքր հավելման՝ իր
արդանդում մեծացող հորթուկին սնելու համար: Շատ
հասկանալի յե, վոր բանի ծնելու ժամանակը մոռենում է,
այնքան հորթը մոր արգանդում ավելի յե մեծանում և ել
ավելի արյուն խլում իր մորից: Հետևապես աստիճանա-
բար պիտի ավելացնել մեծացող հորթի բաժին կերը: Վեր-
ջին ուրեղին, յերբ կովը ծնելու յե, հորթին սնելու համար
անհրաժեշտ է մոտավորապես 1—2 ֆունտ թեփ, քուսպ
վարսակ և այլ հատիկային կեր: Ուրեմն, այդ ժամանակ
կովին կարելի յե կերակրել խոտով ու դարմանով, հետը
շաղախելով հորթի բաժին կերը, իսկ յեթե խոտը շատ լափն
է ու առատ, կարելի յե բավականանալ միմիայն դրանով:

Յեթե կովին ցամաքած ժամանակ շատ կերակրենք՝
նա կսկսի չափից դուրս գիրանալ, և դա հասկանալի յե—
այս դեպքում կերը չի գործադրվում կաթ պատրաստելու
վրա, այլ ամբողջովին գործադրվում է կովի մարմնի վրա:
Շատ կերակրելուց պետք է խուսափել, վորովհետև գիրացած

կովը նախ դժվար ե ծնում, և հետո շատ կերակրելը ձեռնարկում է և կարիք ել չկա:

Ծնելուց հետո, կովի մարմինը կարծես միանգամայն կերպարանափոխվում ե: Նա այլևս չի գիրանում: Արյունը հոսում ե դեպի կուրծք, վորն սկսում ե զգալի կերպով մեծանալ և կաթ արտադրել: Կովն այժմ մայր ե. նա պիտի իր հորթին կերակրի ու մեծացնի: Բնությունն ել այնպես ե հարմարեցրել բոլոր մայրերի որդանիքը, վոր նրանք իրենց ձագերին կերակրեն վոչ միայն արգանդում, այլև ծնվելուց հետո:

Քանի դեռ հորթը մոր արգանդումն ե՝ սնվում ե ուղղակի մոր արյունով, վորը պորտապարանի միջոցով անցնում ե հորթի արյունատար յերակները: Այդ ժամանակ հորթը վոչ ուտում ե, վոչ ել մարսում, վորովհետև պատրաստի արյուն ե ստանում: Յերը կովը նոր ե հղիացած և դեռ պտուղը փոքր ե, վերջինս զարգացման համար միայն մի քանի կաթիլ արյուն ե պահանջվում մորից. վորքան պտուղը մեծանում ե, այնքան ավելի արյուն ե խլում իր մորից և, վերջապես, յերը հորթը լույս աշխարհ ե գալիս ու պորտապարանը կտրվում ե մոր մարմնից՝ նա սկսում ե սնվել իր բերանի միջոցով:

Ինչ ե կատարվում այդ ժամանակ մոր հետ: Մենք արդեն տեսանք, վոր քանի մեծանում եր պտուղը, մայրն այնքան ավելի ու ավելի յեր արյուն ուղարկում դեպի իր մարմնի այն մասը, վորտեղ պտուղն եր գտնվում—այսինքն՝ արգանդը: Այժմ, յերը պտուղն արդեն դուրս ե յեկել, ել կարիք չկա արյունն արգանդն ուղարկելու. բայց դրա փոխարեն մի նոր պարտականություն ե ընկնում մոր վրա—այն ե՝ տալ իր հորթուկին նույն արյունը, միայն առաջուց կաթ դարձնելով: Յեվ ահա այդ միջոցին կովի մեջ ահագին փոփոխություն ենք նկատում: Դեպի արգանդը տանող արյան ճանապարհը փակվում ե, բայց դրա փոխարեն, մինչ այդ դատարկ կուրծն սկսում ե ահագին քանակությամբ արյուն ստանալ: Կուրծքը մեծանում ե, ուռչում և սկսում ե գործել:

Մինչև ծնելը, կուրծն ընդունակ չեր արյունը կաթի վերածելու. առաջ կուրծն ստանում եր միայն այնքան արյուն, վորքան պետք եր իրեն սնվելու համար. իսկ այժմ նա ընդունակ ե դարձել կաթ արտադրելու, վորի համար հում նյութ ե ծառայում մոր արյան մի զգալի մասը, վոր հոսում ե դեպի կուրծք: Մի խոսքով՝ վոնց վոր մի կաթի գործարան բացվի: Կրծի կաթ պատրաստելու ընդունակությունը չի սահմանափակվում այն քանակի կաթ արտադրելով, ինչքան վոր պետք ե հորթին՝ նոր ծնված ժամանակ:

Մայրը պարտավոր ե կերակրելու իր ձագուկին, մինչև վոր նա կարողանա ուրիշ կերով սնվել, և քանի վոր հորթն ուր-որի վրա մեծանում ե՝ բնությունն ել մոր մարմնին ընդունակություն ե տվել 2—3 անգամ ավելի կաթ պատրաստելու, քան պետք ե հորթին նոր ծնված ժամանակ: Այդ միջոցին, կովի կաթ արտադրելու ընդունակությունն այնքան մեծ ե, վոր կենդանին կարծես ինքն-իրեն մոռացած՝ ջանք ե թափում, վորպեսզի ընդունած ամբողջ կերն իր ձագուկի համար կաթ դառնա:

Յեվ ճիշտ վոր, նոր ծնած կովին ինչքան ուղում ես կերակրի, չես կշտացնի: Քանի շատ ուտացնես՝ այնքան կաթը կավելացնի: Հետագայում, յերը հորթը կողմնակի կերի սովորում ե, կովը կամաց-կամաց կաթը պակասեցնում ե, իսկ ավելի տված կերից նա այլևս կաթը չի ավելացնում, այլ սկսում ե գիրանալ:

Արդեն մենք ծանոթացանք մի կարևոր հանգամանքի հետ, վորից ամեն մի կովատեր պիտի ոգտվի՝ կերն արդյունավետ ձևով գործադրելու համար: Մենք գիտենք, վոր ծնելուց հետո կովին տված կերի մեծ մասը շահավետ կերպով գործադրվում ե կաթ արտադրելու վրա. յեվ ընդհակառակն, ցամաքելուն մոտենալու ժամանակ, յերը կուրծն աստիճանաբար դադարում ե գործել, տված ավելորդ կերից կովն անոգուտ գիրանում ե յեվ կաթ չի տալիս:

ԿԵՐԻ ԻՆՉ ՊԱՅԱՆՔ ՈՒՆԻ ԿՈՎԸ ԶԱՆԱԶԱՆ ԺԱՄԱ- ՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

Փորձը ցույց է տվել, վոր նոր ծնած կովն իր կենսապահ կերի վրա ավելացրած մի ֆունտ սովորական մարգարտից պատրաստում է 1 ֆունտ, իսկ մի ֆունտ քուսպից՝ 3 ֆունտից ավելի կաթ: Յեթե խոտի փուլը հաշվելու լինենք 30 կոպեկ, իսկ քուսպինը՝ 80 կոպ. — խոտից ստացած կաթի փուլը կնստի 30 կ., իսկ քուսպից ստացածինը՝ 27 կ., վոր շատ ձեռնտու յե: Կաթնատվության շրջանի վերջերում կովը նույն 1 ֆունտ քուսպից 1 ֆունտ կաթ էլ չի տալիս, վոր շատ թանգ է նստում տիրոջը: Պարզ է ուրեմն, վոր նոր ծնած ժամանակ կովին պետք է լավ ու առատ կերակրել, իսկ ցամաքելու շրջանում՝ ընդհանրապես, կերը տնտեսել:

Բայց այդպես են անում արդյոք մեզանում:

Մեր տնտեսատեր գյուղացին ճիշտ դրա հակառակն է անում: Անհանր, յերբ տավարը սովորաբար ցամաքած է լինում ու ամառվա առատ արոտներից զերացած, մեր գյուղացին սկսում է նրան լավ կերակրել իր նոր հավաքած խոտի ու դարմանի պաշարից. իսկ զարնանը, յերբ կովերը ծնում են ու պահանջ զգում առատ կերի, մեր գյուղացին, խոտի պաշարը վերջացրած լինելու պատճառով, սկսում է նրանց կերակրել մարագի քունջ ու պուճախներից հավաքած դարմանի ֆափուրդներով: Այս ձևով կերակրելուց, ի հարկե, առատ կաթ էլ ստանալ չի կարելի, քանի վոր յերբ կովը կարող եր առատ կաթ, ուրեմն

և լավ ոգուտ տալ՝ կերի պաշարը վաղորոք անտեղի վատնած լինելու պատճառով — նրան սոված են պահում, իսկ մենք գիտենք, վոր նոր ծնած կովն իր տիրոջն ոգուտ է տալիս նույնիսկ այն դեպքում, յերբ կերը զնվում է:

Կթաններին կերակրելիս չպիտի մոռանալ, վոր բավական չի միայն կերի առատ պաշար ունենալ, անհրաժեշտ է նաև դիտենալ, թե ինչպես պիտի ընտրություն կատարել կերի տեսակների մեջ, ըստ նրանց վորակի, և ապա նայած կովին ու նրա կաթին՝ կերաբաժին կազմել իսկ դրա համար պետք է ծանոթ լինել կերերի կազմության հետ և իմանալ, թե ինչպիսի կերի պահանջ է զգում կովը կաթնատվության տարբեր ժամանակներում:

Գիտնականները հետազոտել են կերի զանազան տեսակներն ու գտել, թե ինչ բաղադրություն ունեն այդ կերերը, իսկ մյուս կողմից՝ նրանք գիտեն, թե ինչպես է սնվում կենդանին ու ինչպիսի սննդաբար նյութերի կարիք ունի նա:

Բանից դուրս է գալիս, վոր այն բոլոր կերակուրները, վորոնցով սնվում են մարդն ու կենդանին՝ ամենից առաջ պարունակում են սպիտակուց, այսինքն մի նյութ, վոր նման է ձվի սպիտակուցի կամ լոռի: Բացի դրանից, կերակրի մեջ կա յուղ (որինակ՝ ճարպ, կտավառի, կանեփի ձեթ և այլն), ուլա (որինակ՝ հացահատիկի և կարտոֆիլի մեջ) և շաքար (որինակ՝ բազուկի, գազարի մեջ): Յուղը, ուլան ու շաքարը միասին վերցրած՝ մենք անվանում ենք վոչ-սպիտակուցային նյութեր: Այդ նյութերը, սովորաբար, մարմնի մեջ այրվում են և ուժ ու տաքություն առաջ բերում: Վերջապես կերի, մանավանդ խոտի ու դարմանի մեջ կա նաև կոշտ փայտեղեն մաս — փայտանյութ, վորի շատ չնչին մասն է մարսվում:

Գիտնականների փորձերը ցույց են տվել, վոր կենդանիները չեն կարող սնվել միմիայն սպիտակուցային նյութերով (որինակ՝ լոռով), կամ միմիայն վոչ-սպիտակուցային նյութերով (որինակ՝ շաքարով, ճարպով, ուլա-

իր կաթնատվության, անհրաժեշտ է, վոր կերը պարու-
նակի $1\frac{1}{2}$ ֆունտ սպիտակուցային և 5 անգամ շատ, այ-
սինքն՝ $7\frac{1}{2}$ ֆունտ վոշ սպիտակուցային նյութեր— բոլորը
միասին՝ 9 ֆունտ աննդանյութեր: Մեր աված 35 ֆունտ
կերը պարունակում է $1\frac{1}{2}$ ֆ. սպիտակուց և 10 ֆ. վոշ-
սպիտակուցային նյութեր— ընդամենը $11\frac{1}{2}$ աննդանյու-
թեր: Մնացած $23\frac{1}{2}$ ֆունտը կլինի կոշտ ու անմարս
փայտանյութ: Ուրեմն՝ ամեն մի 3 ֆունտ կերից ստաց-
վում է 1 ֆունտ աննդարար նյութեր:

Առաջին հայացքից թվում է, թե պահանջածից $2\frac{1}{2}$ ֆ. ա-
վելի աննդարար նյութեր (կամ $7\frac{1}{2}$ ֆ. ավելի կեր) տալով կովին՝
նա պիտի ավելի լավ սնվի ու կաթը շատացնի, բայց իսկապես
այդպես չի լինում այն պարզ պատճառով, վոր թեև ճիշտ է՝
մենք $2\frac{1}{2}$ ֆունտով ավելի աննդարար նյութեր տվինք
կովին, բայց այդ ավելցուկը միևնույն է, չի մարսվում,
վորովհետև բաղկացած է միմիայն վոշ-սպիտակուցային
նյութերից: Այդ $2\frac{1}{2}$ ֆունտ վոշ-սպիտակուցային նյու-
թերը մարսելու համար պահանջվում է $\frac{1}{2}$ ֆունտ սպի-
տակուց, վորպիսին տրված կերի մեջ չկա: Ուրեմն, $11\frac{1}{2}$
ֆ. աննդարար նյութերից $2\frac{1}{2}$ ֆ., այսինքն՝ ամբողջ կերի
 $\frac{1}{5}$ -ից ավելին, կորչում է թե կովի, և թե տիրոջ համար:
Կերի այդ զգալի մասը, այսինքն՝ $7\frac{1}{2}$ ֆ. խոտն ու դար-
մանը չկորցնելու համար կամ պետք է կերաբաժնից հա-
նենք (յեթե կովը ուժեղ աննդի կարիք չունի), կամ ավե-
լացնենք վորոշ քանակությամբ այնպիսի կեր, վորը պա-
րունակի իր մեջ $\frac{1}{2}$ ֆունտ սպիտակուց (այսինքն՝ ավե-
լորդ $2\frac{1}{2}$ ֆունտ վոշ-սպիտակուցային նյութերի $\frac{1}{5}$ -ը):

Յեթե մենք այդ կերաբաժնին ավելացնենք, որինակ՝
2 ֆունտ կտավատի կամ արևածաղկի քուսպ, վորի մեջ
կա հենց ուղիղ $\frac{1}{2}$ ֆունտ սպիտակուց, կմարսվի նաև
կերի այն մասը ($7\frac{1}{2}$ ֆունտ խոտ ու դարման), վորն
առաջ անողուտ կորչում էր:

Սրանից պետք է յեզրակացնել, վոր կերը հմտորեն
ավելացնելով, կարելի չէ ձեռնառու կերպով այն անասնել:

ԿԵՐԻ ՑԵՍԱԿՆԵՐԻ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՍՑ ՆՐԱՆՑ ԲԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ՍՆՆԴԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ

Նոր ծնած կովը կաթ արտադրելու համար շատ
սպիտակուց է պահանջում, իսկ այնուհետև կաթը պա-
կասելու հետ՝ աստիճանաբար սպիտակուցի պահանջն ել
պակասում է. վորովհետև այն կերերն են թանգարժեք,
վորոնց մեջ շատ սպիտակուց կա, այդ պատճառով կովա-
տերը պետք է իմանա, թե ինչ առանձնահատկություն
ունի այս կամ այն կերը, վորպեսզի այդ կերը գործադրի
տեղին ու նպատակահարմար ձևով:

Սպիտակուց պարունակելու տեսակետից ամենատղ-
քատ կերը դարմանն է, վորի մեջ սպիտակուցը 20-25 անգամ
պակաս է վոշ-սպիտակուցային նյութերից. դարմանի մեջ
մեծ մասը փայտանյութ է:

Լավ մարգարիտը շատ ավելի սպիտակուց է պարու-
նակում (5-6 անգամ պակաս վոշ-սպիտակուցային նյու-
թերից). սպիտակուցային նյութերով ավելի հարուստ են
ցանովի առվույտը (մի մաս սպիտակուցին գալիս է
3-4 մաս աննդարար այլ նյութեր), բայց դրանից անհամեմատ
ավելի աննդարար են՝ հատիկեղենը, սերմերը, թեփը, քուս-
պը (ոդու և դարեջրի քամածի մնացորդը), վորոնց միջի
փայտանյութը քիչ է, աննդարար նյութերը՝ շատ, իսկ
դրանցից մի քանիսը (որինակ՝ քուսպը) պարունակում են
մեծ քանակությամբ սպիտակուց:

Յերևի կմտածեք, թե՛ ավելորդ չի՞ արդյոք կերի
բաղադրության մասին այսքան խոսելը, թե՛ գործնա-

կան տնտեսատերն ինչպէս կարող է իմանալ ամեն մի կերի բաղադրութիւնն ու հատկութիւնը: Ամենից սուաշ ենքան ել դժվար չէ կերերի բաղադրութիւնն իմանալ, ինչքան թվում է, վորովհետեւ բոլոր կերերը հետազոտված են և կան պատրաստի աղյուսակներ, վորոնցով հեշտությամբ կարելի յէ իմանալ ամեն մի կերի բաղադրութիւնը. յերկրորդ՝ բոլոր ասածներս կարևոր է դիտենալ վոչ թէ ամեն անգամ կերի բաղադրութիւնը վորոշելու, այլ կերերն իրարից տարբերելու և ճանաչելու գործը թեթեալներու համար. իսկ գործնականում ճիշտ կերաբաժին կազմելու համար կան ավելի հասարակ միջոցներ:

Բոլոր կերերը մենք բաժանում ենք մի քանի տեսակների և իրարից տարբերում՝ ըստ նրանց սննդաբության: Այն կերերը, վորոնց մեջ շատ փայտանյութ կա ու թեւ շատ տեղ են բռնում, բայց քիչ սննդաբար նյութեր պարունակում՝ անվանում ենք կոշտ, մնծաւովալ կերեր. սրանց մեջ են մտնում խոտը, դարմանը, կըճեպը ... Մյուս կերերը, ընդհանրապէս, սննդաբար նյութերով հարուստ են, քիչ տեղ են բռնում և քիչ փայտանյութ պարունակում: Դրանք ամենուրեք վոր կերերն են և վորովհետեւ ուժեղացնում են անասունների սնունդը՝ անվանում ենք ուժեղ կերեր. սրանց մեջ են մտնում բոլոր տեսակի հացահատիկներից կազմած կերերը — ալյուրը, թեփը, քուսպը, ածիկը, գարեջրի քամվածքի չորացրած մնացորդը, հացի կտորները և այլն:

Հյութալի կերերն ել շատ ոգտավետ են, ինչպէս որինակ՝ կանաչ խոտը, կարտոֆիլը, ճակնդեղը, դադարը, շաղգամը և այլն: Այս կերերն առանձնապէս արժեքավոր են կթի անասունների համար, վորովհետեւ թարմացնում են ձմեռվա չոր կերը և կաթին ու յուղին ամառվա մթերքների հաճելի հատկութիւնները տալիս:

Բացի դրանից, կանաչ կերի սննդաբար նյութերն ավելի լավ են ժարսւլում, քան նույն կերինը՝ չորացրած ձևով: Վերոհիշյալներից բացի, կան նաև ջրալի կերեր,

ինչպէս որինակ՝ չանչը, ջրալի կոպտոնը, գարեջրի դիրտը և այլն: Այդ կերերն առանձին բարձր հատկութիւններ չունեն, բայց կոպիտ ու չոր կերերի հետ խառնած՝ ահագին ոգուտ են տալիս տնտեսութեանը:

Պիտնականներն այդ բոլոր կերերը հետազոտել են ու վորոշել նրանց միջի սննդաբար նյութերի քանակը: Ներքեւում բերված աղյուսակը ցույց է տալիս, թէ ամեն մի կերի մեջ վորքան սպիտակուցային և վոչ-սպիտակուցային սննդաբար նյութեր կան:

Բայց կերի մեջ սննդաբար նյութեր լինելը բավական չի, պետք է, վոր նրանք դյուրամարս ել լինեն. որինակ՝ սննդաբար նյութեր կան և՛ կաթի, և՛ քուսպի, և՛ սունկերի մեջ. սակայն կաթի մեջ յեղած նյութերն ամբողջապէս մարսվում են, քուսպի միջինը մասամբ անմարս են մնում, իսկ սունկի միջի նյութերի ժարսւլան մասն ավելի պակաս է, դրա համար ել աղյուսակում ցույց է տրված միայն ժարսւլան սննդաբար նյութերի քանակը: (Աղյուսակը տես 22, 23, 24 և 25 յերեսներում):

4. Պարման															
19	Գալու գարման	0,01	0,18	0,19	0,01	0,31	0,38	0,03	0,92	0,95	0,06	1,84	1,90	0,12	3,68
20	Վարսակի	0,01	0,16	0,17	0,02	0,32	0,34	0,05	0,80	0,85	0,10	1,60	1,70	0,20	3,20
21	Արարայի	—	0,11	0,11	0,01	0,20	0,21	0,02	0,51	0,53	0,04	1,02	1,06	0,08	2,04
22	Յորնի	—	0,11	0,11	—	0,22	0,22	—	0,55	0,55	—	1,03	1,09	—	2,18
5. Պարմանի մեղի-մանրամ															
լավ վնձակ-կան															
23	Միկր գարու գարմանի	0,01	0,23	0,24	0,01	0,48	0,49	0,03	1,10	1,22	0,05	2,40	2,45	0,10	4,80
24	Վարսակի	0,01	0,18	0,19	0,02	0,37	0,39	0,06	0,91	0,97	0,12	1,82	1,94	0,24	3,64
25	Կարեկի	0,01	0,18	0,19	0,02	0,37	0,39	0,06	0,91	0,97	0,12	1,82	1,94	0,24	3,64
26	Վարսակի	0,01	0,21	0,22	0,01	0,43	0,44	0,03	1,07	1,10	0,07	2,12	2,20	0,14	4,26
27	Փռնակի գարմային լորու	0,04	0,18	0,22	0,08	0,36	0,44	0,20	0,83	1,09	0,40	1,78	2,18	0,80	3,56
28	Վարսակի	0,04	0,16	0,20	0,07	0,33	0,40	0,18	0,82	1,00	0,37	1,64	2,01	0,74	3,26
29	Վարսակի	0,08	0,22	0,30	0,17	0,44	0,61	0,41	1,10	1,51	0,83	2,20	3,03	1,66	4,40
30	Միկր ցորնի գարմանի	0,01	0,23	0,24	0,02	0,47	0,49	0,05	1,16	1,21	0,09	2,34	2,43	0,18	2,68
6. Արմատապուղներ															
31	Կարտաֆելի միջին տեսակի	—	0,19	0,19	—	0,38	0,38	—	0,95	0,95	0,01	1,89	1,90	0,02	3,78
32	Յուլու տարած	—	0,31	0,31	—	0,63	0,63	0,01	1,56	1,57	0,02	3,13	3,15	0,04	6,26
33	Գալար	—	0,09	0,09	0,01	0,16	0,17	0,02	0,41	0,43	0,04	0,83	0,87	0,08	1,74
34	Կերի հակնդեկի միջակ	—	0,06	0,06	—	0,13	0,13	0,01	0,30	0,31	0,01	0,62	0,63	0,02	1,24
35	Շաֆարի	—	0,16	0,16	0,01	0,31	0,32	0,02	0,77	0,79	0,03	1,55	1,58	0,06	3,10
36	Կերի շաֆար	—	0,05	0,05	0,01	0,09	0,10	0,02	0,22	0,24	0,03	0,45	0,48	0,06	0,90

ԿԵՐԵՐԻ ԲԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԱՂՅՈՒՄԱԿ

Գործունեության տեսակ	1 Գործունեության տեսակ			2 Գործունեության տեսակ			5 Գործունեության տեսակ			10 Գործունեության տեսակ			20 Գործունեության տեսակ		
	Միավոր	Միավոր	Միավոր	Միավոր	Միավոր	Միավոր	Միավոր	Միավոր	Միավոր	Միավոր	Միավոր	Միավոր	Միավոր	Միավոր	Միավոր
ԿԵՐԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐ															
7. Հատիկներ չվճարված															
37 Գործունեության տեսակ	0.060	0.660	0.720	0.121	0.321	0.440	0.303	0.303	0.600	0.616	0.597	0.201	0.221	0.181	0.40
38 Կերակրում	0.080	0.600	0.680	0.161	0.361	0.460	0.303	0.303	0.600	0.616	0.597	0.201	0.221	0.181	0.40
39 Վարձատրվող մեքենա	0.070	0.530	0.600	0.141	0.351	0.490	0.362	0.362	0.720	0.725	0.725	0.251	0.251	0.251	0.94
40 Կորեկ	0.070	0.530	0.600	0.141	0.351	0.490	0.362	0.362	0.720	0.725	0.725	0.251	0.251	0.251	0.94
41 Մեքենայատարներ (սիմոնդր) մեքենա	0.070	0.530	0.600	0.141	0.351	0.490	0.362	0.362	0.720	0.725	0.725	0.251	0.251	0.251	0.94
42 Աշտ	0.110	0.550	0.660	0.231	0.591	0.820	0.562	0.562	1.130	1.135	1.135	0.450	0.450	0.450	1.16
43 Մոտո	0.110	0.550	0.660	0.231	0.591	0.820	0.562	0.562	1.130	1.135	1.135	0.450	0.450	0.450	1.16
44 Լորի դաշտային	0.190	0.480	0.670	0.390	0.941	1.330	0.962	0.962	2.330	2.331	2.331	0.934	0.934	0.934	3.32
45 Միս	0.170	0.520	0.690	0.341	0.831	1.170	0.842	0.842	2.590	2.593	2.593	1.695	1.695	1.695	3.72
46 Վառ	0.190	0.500	0.690	0.381	0.911	1.300	0.952	0.952	2.330	2.331	2.331	0.934	0.934	0.934	3.32
47 Վրի	0.200	0.500	0.700	0.400	0.991	1.390	1.002	1.002	2.480	2.483	2.483	1.695	1.695	1.695	3.72
48 Կապիտալի սեփական	0.181	0.011	0.190	0.362	0.920	1.380	0.906	0.906	2.330	2.331	2.331	0.934	0.934	0.934	3.32
49 Հնդկացիներ (բրեյն)	0.080	0.450	0.530	0.150	0.901	1.050	0.372	0.372	0.630	0.635	0.635	0.271	0.271	0.271	0.54
8. Տնտեսական արտադրություն															
Միացված															
50 Քեթի աշտային	0.110	0.360	0.470	0.220	0.720	0.940	0.541	0.541	1.800	1.803	1.803	0.614	0.614	0.614	2.16
51 Գործունեության տեսակ	0.110	0.370	0.480	0.220	0.740	0.960	0.551	0.551	1.850	1.852	1.852	0.614	0.614	0.614	2.16
52 Կորեկ	0.090	0.340	0.430	0.180	0.670	0.850	0.451	0.451	1.680	1.682	1.682	0.513	0.513	0.513	1.82
53 Կապիտալի սեփական	—	0.090	0.090	—	0.190	0.190	—	—	0.470	0.470	0.470	0.194	0.194	0.194	0.66
54 Միացված — կապիտալի սեփական, թափ	—	0.050	0.050	0.010	0.090	0.100	0.020	0.020	0.230	0.230	0.230	0.030	0.030	0.030	0.06
55 Միացված — կապիտալի սեփական, թափ	0.010	0.100	0.110	0.010	0.200	0.210	0.030	0.030	0.530	0.530	0.530	0.061	0.061	0.061	0.12
56 Նույնը, չորացված (յամաք քուստ)	0.040	0.480	0.520	0.070	0.971	1.040	0.182	0.182	0.590	0.593	0.593	0.199	0.199	0.199	0.72

57 Գործունեության տեսակ	0.030	0.100	0.130	0.070	0.180	0.250	0.170	0.170	0.460	0.463	0.463	0.150	0.150	0.150	0.54
58 Գործունեության տեսակ	0.140	0.360	0.500	0.280	0.731	1.010	0.701	0.701	1.810	1.812	1.812	0.614	0.614	0.614	2.16
59 Կապիտալի սեփական, թափ	0.010	0.020	0.030	0.010	0.040	0.050	0.030	0.030	0.100	0.100	0.100	0.020	0.020	0.020	0.06
60 Մեքենայատարներ	0.010	0.040	0.050	0.020	0.090	0.110	0.050	0.050	0.220	0.220	0.220	0.070	0.070	0.070	0.22
61 Աշտային	0.010	0.040	0.050	0.020	0.090	0.110	0.050	0.050	0.220	0.220	0.220	0.070	0.070	0.070	0.22
62 Ամիկ — բույսերի թուղթ (содовые растения)	0.110	0.280	0.390	0.230	0.540	0.770	0.571	0.571	1.361	1.361	1.361	0.450	0.450	0.450	1.16
63 Գործունեության տեսակ	0.030	0.460	0.490	0.450	0.530	0.981	1.131	1.131	3.220	3.222	3.222	2.644	2.644	2.644	5.28
64 Կապիտալի սեփական	0.270	0.450	0.720	0.540	0.901	1.441	0.362	0.362	2.330	2.332	2.332	0.934	0.934	0.934	3.32
65 Կապիտալի սեփական	0.300	0.380	0.680	0.610	0.751	1.361	0.521	0.521	1.883	1.883	1.883	0.614	0.614	0.614	2.16
9. Կերակրումը կապիտալի սեփական															
66 Միացված	0.640	0.260	0.901	0.270	0.531	0.803	0.181	0.181	0.496	0.496	0.496	0.127	0.127	0.127	0.39
67 Կապիտալի սեփական	0.030	0.120	0.150	0.070	0.230	0.300	0.160	0.160	0.570	0.570	0.570	0.141	0.141	0.141	0.39
68 Կորեկ	0.040	0.050	0.090	0.080	0.100	0.180	0.190	0.190	0.260	0.260	0.260	0.090	0.090	0.090	0.26
69 Կապիտալի սեփական	0.040	0.040	0.080	0.080	0.080	0.160	0.190	0.190	0.380	0.380	0.380	0.076	0.076	0.076	0.26
70 Կապիտալի սեփական	0.040	0.050	0.090	0.080	0.100	0.180	0.190	0.190	0.270	0.270	0.270	0.090	0.090	0.090	0.26
71 Շինարարական	0.010	0.051	0.060	0.020	0.110	0.130	0.040	0.040	0.280	0.280	0.280	0.090	0.090	0.090	0.26
72 Կապիտալի սեփական	0.010	0.040	0.050	0.020	0.080	0.100	0.050	0.050	0.200	0.200	0.200	0.060	0.060	0.060	0.18

ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԻՆՉՊԵՍ ԳՆԱՀԱՏՆԵԼ ԿԵՐԵՐԸ ԸՍՏ ՆՐԱՆՑ ՍՆՆԴԱՐԱՐԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԻ

Իերված աղյուսակից յերևում է, վոր կերերն իրա-
բից տարբեր սննդարարություն ունեն և միևնույնը չէ,
թե վոր կերը վորով կփոխարինվի: Գործնականում ինչպես
տարբերել կերերն իրաբից և ինչպես ընտրություն կա-
տարել նրաց մեջ:

Ի հարկե, ով կերերի բաղադրության աղյուսակն ու-
նի և կարողանում է նրանից ոգտվել՝ հեշտությամբ կա-
րող է վորոշել ամեն մեկի սննդարարական արժեքը: Բայց
զբանով, սովորաբար, մասնագետներն են ոգտվում, գործ-
նակում կերաբաժինները կազմում են, կամ ըստ այս-
պես կոչված՝ «կերի միավորների» և դանիական չափե-
րի, կամ պրոֆ. Ո. Կելների, ավելի գիտական, «ոս-
լային համարժեք»-ի համաձայն: Պարզենք զբանց իմաստը:

Ոսլային համարժեքները: Բոլոր կերերի սննդարարա-
կան ուժը, գերմանական գիտնական Ո. Կելները համա-
մատել է մաքուր ոսլայի հետ: Յերկարամյա փորձերից
ու հետազոտություններից հետո, նա մի աղյուսակ կազ-
մեց, վորում ցույց է տված, թե ինչ քանակության ոս-
լայի յե համապատասխանում (ըստ սննդարարության
ուժի) յուրաքանչյուր կերի 100 ֆունտը: Որինակ՝ 100
ֆունտ վարսակի սննդարարության ուժը համապատաս-
խանում է 60 ֆունտ ոսլայի ուժին. միջին հատկության
100 ֆունտ չոր խոտը հավասար է 24 ֆունտ ոսլային,
100 ֆունտ արևածաղկի քուսպը հավասար է 68 ֆունտ

ոսլային և այլն: Ահա այդ թվերը (60-ը վարսակի համար,
24-ը չոր մարգախոտի և 68-ը արածաղկի քուսպի համար)
Կելներն անվանել է «Ոսլային համարժեք», այսինքն՝
ոսլային հավասար ուժ ունեցողներ:

Վերը բերած աղյուսակի (եջ 22, 25) վերջին սյունյա-
կում ցույց է տրված յուրաքանչյուր կերի ոսլային համար-
ժեքը: Այդ թվերը ցույց են տալիս կերի մեջ յեղած բո-
լոր սննդարար նյութերի գումարը: Որինակ՝ աղյուսա-
կում ցույց է տրված, վոր 1 ֆունտ գարու մեջ կա 6
հարյուրերորդական ֆունտ սպիտակուց և 66 հարյուր-
յերորդական ֆունտ վոչ-սպիտակուցային նյութեր: Ու-
րեմն մի ֆունտ գարու մեջ յեղած բոլոր սննդարար նյու-
թերի գումարն է $6 + 66 = 72$ հարյուրերորդական ֆունտ,
վորը և ցույց է տրված ոսլային համարժեքի սյունյակում:

Կերի միավորներ: Ինչքան առավելություններ ել վոր
ունենան ոսլային համարժեքները և կերերի բաղադրության
աղյուսակները, այնուամենայնիվ նրանք ունեն մի ան-
հարմարություն — նրանցից ոգտվելը դժվար ու ան-
մատչելի յե կիսազրագետ տնտեսատիրոջ համար: Ավելի
հեշտ ու գրագետ դյուղացուն մատչելի յեն «կերի միա-
վորներ»-ը, վորոնց մշակելու պատիվը պատկանում է
դանիացիներին:

Դանիայի գիտնականներ Ֆիորդը, Ֆրիսը և ուրիշ-
ները, վորոնք շատ բան են արել իրենց գյուղացիության
տնտեսության բարձրացման գործում՝ կերերը վորոշելու
և զնահատելու հեշտ ու դյուղացուն մատչելի միջոցներ
եյին փնտռում: Այդ նպատակով, նրանք մի շարք տարի-
ների ընթացքում, որական կերաբաժնի մեջ մտնող մի
կերը մյուսով փոխարինելով՝ համեմատում եյին զանա-
զան կերերի սննդարարական ուժն ու կենդանիների վրա
արած ազդեցությունը:

Այդպիսով, նրանք գտան, վոր յեթե ուժեղ կերերից
կազմած 1 ֆունտ խառնուրդը (քուսպ, թեփ, վարսակի
ալյուր — հավասար չափով) համեմատենք ուրիշ կերերի հետ՝

մեկը մյուսով փոխարինելով՝ կարելի չէ այդ կերերի գործած ազդեցությամբ դատել, թե մի կեր մյուսից փոքրանալի կամ պակաս միս, կաթ և այլն կտա:

Հիմնական կերի մի ֆունտը նրանք անվանեցին կերի միավոր: Այսպիսով, յեթե իբրև կերի մեկ միավոր ընդունենք վերը հիշած ուժեղ կերերի 1 ֆունտ խառնուրդը, դրան հավասար սնունդ կարող են տալ $2\frac{1}{2}$ ֆ. չոր առվույտը, 8 ֆունտ ճակնդեղը, $\frac{3}{4}$ ֆունտ լավ քուսպը, 1 ֆունտ վարսակը:

Յեվ ահա ասում են, վոր 1 ֆունտ վարսակը հավասար է կերի մեկ միավորի: Յեթե կթի կովին արվող խոտին ու դարմանին ավելացնենք 1 ֆունտ վարսակ (կերի մեկ միավոր), կաթնատվությունը $2\frac{1}{2}$ ֆունտ լավ, թանձր կաթով կբարձրանա: Այդ նույն չափով ավելի կաթ օտանալու համար պիտի տալ 8 ֆունտ ճակնդեղ և միայն $\frac{3}{4}$ ֆունտ քուսպ: Դանիայում կազմված կերի սկզբնական միավորները Շվեդիայում գիտականորեն ստուգվելուց (պրոֆ. Ն. Հանսոնի կողմից) հետո, թեթև փոփոխության յենթարկվեցին: Այժմ, ըստ Դանիայի, Շվեդիայի և Նորվեգիայի գիտնականների միջև կայացած փոխադարձ համաձայնության, սահմանված է նոր—կերի «Սկանդինավյան» միավոր, վորի համար իբրև հիմք ընդունվում է վոչ թե կերի խառնուրդը, այլ գարին:

Որևա մասնագետները գերադասեցին ուսական պայմանների համար կերի միավոր ընդունել վարսակը և նրա հետ համեմատել մյուս բոլոր կերերը. վարսակն իր սննդարարությամբ հավասար է թեփի, քուսպի և ալյուրի խառնուրդին, վոր առաջ ընդունում եյին իբրև համեմատական չափանիշ:

Այդպիսով, կազմվել է զանազան կերերի սննդարարական արժեքի հետևյալ աղյուսակը. —

ԿԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ ԱՂՅՈՒՍԱԿԸ

Կերի մեկ միավորը հավասար է՝

- 1 ֆունտ վարսակի ալյուրի,
- $\frac{3}{4}$ » կտավատի կամ արևածաղկի կճպած սերմի քուսպի (գործարանային),
- 1 » տնային ձեով քամած կտավատի քուսպի
- $\frac{3}{4}$ » բունջուլի քուսպի,
- $\frac{3}{4}$ » բամբակի կեղևից հանած քուսպի,
- $1\frac{1}{5}$ » » կճեպավոր քուսպի,
- $1\frac{1}{3}$ » ցորենի թեփի,
- $1\frac{1}{2}$ » կանեփի կամ արևածաղկի կճեպավոր սերմի՝ տնային քուսպի,
- 2 » լավ տեսակի չոր առվույտի,
- $2\frac{1}{2}$ » » » խոտի,
- 3 » միջակ խոտի,
- 3-4 » ճահճային խոտի,
- 4 » դարնանացանի դարմանի,
- 6 » աշնանացանի »
- $3\frac{1}{2}$ » լավ կարտոֆիլի,
- 5 » ջրալի »
- 7 » լավ կանաչ խոտի,
- 10 » կերի ճակնդեղի,
- 10 » ճակնդեղի տերեւների,
- 12 » ճակնդեղի թարմ մզվածքի (жом),
- 10 » հացի չանչի (барда),
- 25 » կարտոֆիլի չանչի

ԿԵՐԻ ՉԱՓԵՐԸ

Ինչպես ել գատելու լինենք կերերի լավ հասկումը յուր-
ների մասին— ուսլային համարժեքով, թե կերի միավոր-
ներով միևնույն է — մենք պետք է իմանանք, թե ինչ-
պիսի սննդարար նյութերի և ինչ քանակությամբ կարիք
ունեն թե չկթվող և թե շատ կամ քիչ կաթ տվող կովերը,
ուրիշ խոսքով՝ մենք պետք է իմանանք «կերի չափերը»
— թե վեր կովին ինչքան սննդարար նյութեր պետք է
տալ: Բացի դրանից, անհրաժեշտ է, վոր կերաբաժնում
սպիտակուցը պակաս չլինի, հակառակ դեպքում տված
կերը կովն ամբողջությամբ չի մարսի. բայց չափից ավե-
րի սպիտակուց ել չափի տալ, վոր իզուր չկորչի:

Գիտությունը պարզել է, վոր ամեն մի անասուն
կերի վորոշ քանակությույն իր մարմնի պահպանու-
թյան համար է զործադրում, վոր կոչվում է կենսապահ
կեր (տես 2-րդ գլուխը):

Խոշոր կենդանին, ի հարկե, ավելի շատ կենսապահ
կերի պահանջ է գգում, իսկ յեթե մի կովը մյուսից 2
անգամ խոշոր է (որինակ՝ մեկը 34 փութ կենդանի քաշ
ունի, մյուսը՝ 17 փ.), կենսապահ կեր կրկնակի չափով չի
պահանջի, այլ մի քիչ պակաս: Ներքևում բերված աղ-
յուսակը ցույց է տալիս, թե տարբեր մեծություն կովերն
ինչ կենսապահ կերի պետք ունին: Ընդհանրապես պետք
է իմանալ, վոր գյուղական միջակ կովի համար (16-25
փութ կենդանի և 6¹/₂-10 փութ մաքուր քաշ ունեցող)
պահանջվում է կենդանի քաշի ամեն մի 3 փթին կերի

մեկ միավոր: Որինակ՝ յեթե կովի կենդանի քաշը 21 փութ
է, կպահանջվի կերի 7 միավոր, այսինքն՝ այնքան կեր,
վոր սննդարարությամբ հավասար լինի 7 ֆունտ վարսա-
կի, կամ 14 ֆ. լավ չոր առվույտի, կամ 17-18 ֆունտ
լավ չոր խոտի, կամ թե՛ 28 ֆունտ գարնանացանի
դարմանի:

ՊԱՀԱՆՋՎՈՒՄ Ե ԿԵՆՍԱՊԱՀ ԿԵՐ

	Կերի միավոր	Ֆունտ սպիտակուց
12 փութ կենդանի քաշ ունեցողին.	5 ¹ / ₂ . . .	0,30
14 » » » »	6 . . .	0,35
16 » » » »	6 ¹ / ₂ . . .	0,40
18 » » » »	7 . . .	0,45
20 » » » »	7 ¹ / ₂ . . .	0,50
22 » » » »	8 . . .	0,55
25 » » » »	8 ¹ / ₂ . . .	0,63
27 » » » »	9 . . .	0,68
30 » » » »	9 ¹ / ₂ . . .	0,75
32 » » » »	10 . . .	0,80
34 » » » »	10 ¹ / ₂ . . .	0,85
36 » » » »	11 . . .	0,90
38 » » » »	11 ¹ / ₂ . . .	0,95
40 » » » »	12 . . .	1,00

Այս աղյուսակով կարելի յէ վորոշել, թե յուրաքան-
չյուր կովին վորքան կեր պիտի տալ (վերածելով կերի
միավորներին), վոր միայն բավական լինի նրա գոյությու-
նը պահպանելու:

Կոշտ կերի չափը: Ի հարկե, կոշտ կերի համար հա-
տատուն չափ չի կարող լինել, վորովհետեւ այդ կախված
է նրանից, թե ինչպիսի կոշտ կերեր ունինք (խոտ, դար-
ման, թե՛ մղեղ), ինչ արժեքն դրանք և տնտեսության
մեջ եժանագին արմատապտուղներ կան, թե չէ— բայց
միջին հաշվով պետք է ընդունել, վոր որական չոր
կեր պահանջվում է կովի կենդանի քաշի մեկ քառասուն-

յերորդականի չափով: Այդ պատճառով հեշտ հիշելու համար, յետ առաջարկում եմ կովին կերակրել այն հաշվով, վոր նրա կենդանի քաշի ամեն մի փթին ընկնի մեկ ֆունտ կեր:

Արդյունատու կերի չափերը: Վերջան կեր, կամ ավելի ճիշտ՝ սննդարարար նյութ ե պահանջվում կաթ արտադրելու համար: Ինչպես հետո կատենենք, բոլոր դեպքերի համար այդպիսի հարմար չափ վորոշել չի կարելի: Մենք գիտենք, վոր կաթ գոյանալու համար վորոշ քանակությամբ սպիտակուց ե պետք, վորը յեթե կերի հետ չտանք, չենք ել կարող հուսալ, թե կովը մեզ կաթ կտա: Որինակ՝ որական 50 ֆունտ կաթ տվող կովն այդ կաթի հետ 2 ֆունտ մաքուր սպիտակուց ե արտադրում: Պարզ ե, վոր յեթե կովը կերի հետ համապատասխան չափով սպիտակուց չտանա, կաթի հետ ել սպիտակուց չի տա:

Սպիտակուցի չափն արդյունատու կերի մեջ: Սպիտակուցի պահանջն ըստ կաթնատվության կարելի յե վորոշել այսպես. ամեն մի 5 ֆունտ կաթին $\frac{1}{4}$ ֆ. սպիտակուց. իսկ յերբ մոր արգանդում հորթն այնքան մեծացած ե լինում, վոր մորից զգալի քանակությամբ սնունդ ե խլում (մայրական արյունը), այն ժամանակ հղիության վերջին 2-3 ամսում հորթի համար պետք ե ավելացնել որական $\frac{1}{5}$ ֆ. սպիտակուց յեվս: Յեթե կովի սննդառության պահանջն արտահայտենք կերի միավորներով՝ այն դեպքում պահանջը կաթ գոյացնելու համար պետք ե հաշվենք ամեն մի $2\frac{1}{2}$ - $2\frac{3}{4}$ ֆունտ կաթին՝ կերի մեկ միավոր: Այդ նշանակում ե՝ վորպեսզի նոր ծնած կովն ամբանը կաթն ավելացնի, պետք ե ամեն մի $2\frac{3}{4}$ ֆունտ կաթին ավելացնենք մի միավոր ուժեղ կեր, իսկ ձմեռը, յերբ կաթն ավելի թանձր ե, պետք ե հաշվել ամեն մի $2\frac{1}{2}$ ֆունտ կաթին՝ կերի 1 միավոր:

ԻՆՉՊԵՍ ԿԱԶՄԵԼ ԿԵՐԱՐԱԺԻՆԸ

Նախորդ գլուխներում ասածներից պարզ ե, վոր կերաբաժին կաղմելիս մենք պետք ե նկատի ունենանք ե՝ կովին անհրաժեշտ սնունդը, այսինքն՝ կենսապահ կերը, ե՝ հորթուկի սննդառությունը մոր արգանդում, ե՝ հնարավոր չափով առատ կաթ ստանալը:

Կենսապահ կերը հեշտ ե վորոշել 31-րդ յերեսի աղյուսակով կամ ավելի պարզության համար, հաշվելով կովի կենդանի քաշի ամեն մի 3 փթին՝ կերի 1 միավոր ե 1 փթին՝ $\frac{1}{40}$ ֆունտ սպիտակուց: Որինակ՝ 20 փութ կենդանի քաշ ունեցող կովին անհրաժեշտ ե $20/40$, այսինքն՝ $\frac{1}{2}$ ֆունտ սպիտակուց ե ամբողջ կերն այնքան, վոր կերի 7 $\frac{1}{2}$ միավոր կազմի:

Ինչ չափով պիտի ավելացնել արդյունատու կերը ե կարելի՞ յե արդյոք նախատեսել, թե վորքան կաթ կարող ե տալ կովը:

Վնչ, առաջուց այդ իմանալ չի կարելի, վորովհետեւ տարբեր կովեր տարբեր չափով են կաթ տալիս ե տարբեր կերպով ել արդարացնում են կերը: Տնտեսական տեսակետից այդ հարցին մոտենում ենք այսպես—կովը պետք ե այնքան առատ կաթ տա, վոր կերակրելը ձեռնառու լինի, տված կերը կաթով հատուցվի:

Իսկ այդ ինչպես անենք:

Նախորդ գլխում ասացինք, վոր կերի ամեն մի միավոր կարող ե տալ $2\frac{1}{2}$ — $2\frac{3}{4}$ ֆունտ կաթ. այդ նշանակում ե արդյոք, վոր կերի ամեն մի հավելումը պետք ե

$2\frac{1}{2}$ — $2\frac{3}{4}$ ֆունտով կաթն ավելացնի—վոչ, այդ միայն միջին չափն է, իսկ կերն ուրիշ կերպ պիտի հաշվի առնել:

Նոր ծնած կոփն այնքան առատ կաթ է տալիս, վոր կերը պակասած դեպքում անգամ կաթն իր մարմնի հաշվին է տալիս, կամ, ինչպես ժողովուրդն է ասում՝ «իր մսիցն է կտրում»:

Այդպիսով, սկզբնական շրջանում քիչ կեր տալիս կերի մեկ միավորից կարող է ստացվել նույնիսկ 4 ֆունտ կաթ, բայց, ի հարկե, այդ չի նշանակում թե՛ այդպես պետք է կերակրել. այդպես կերակրելուց կովը կնիհարի, կհյուսվի և շուտ էլ կցամաքի:

Յենթադրենք թե՛ 22 փութ կշռող կովին որական տալիս ենք 15 ֆունտ սովորական խոտ (կերի 5 միավոր), 10 ֆունտ զարնանացանի զարման (կերի $2\frac{1}{2}$ միավոր), 2 ֆունտ վարսակ (կերի 2 միավոր) և 3 ֆունտ թեփ (կերի $2\frac{1}{2}$ միավոր) ու ստանում որական 15 ֆունտ կաթ: Ամբողջ կերաբաժինը, ըստ սննդարարության, հավասար է կերի 12 միավորի: Վորովհետև այդ կոփն իր կենդանի քաշի համաձայն պահանջում է կենսապահ կերի 8 միավոր (տես էջ 31), ուստի կաթի բաժին մնում է կերի 4 միավոր ($12-8=4$): Նշանակում է՝ սննդարարությամբ 4 միավորի հավասար կերից ստացվում է 15 ֆունտ կաթ, այսինքն՝ կերի 1 միավորից՝ $3\frac{3}{4}$ ֆունտ: Հասկանալի է, վոր սննդարար նյութի պակասորդը կովը վերցնում է իր մարմնից, այսինքն՝ նիհարում է:

Հետագայում մեր աշխատանքն այն պիտի լինի, վոր կովին հարկադրենք, հնարավորին չափ, կաթը շատացնել. դրա համար սկսում ենք սնունդն ուժեղացնել: Դիցուք՝ ավելացնում ենք կերի 3 միավորի հավասար 3 ֆունտ ուժեղ կեր, և կովն արդեն տալիս է վոչ թե 15, այլ 22 ֆունտ կաթ: Նախկին կերի 4 միավորին ավելացնենք 3, դարձավ կերի 7 միավոր, վորից ստացվում է 22 ֆունտ կաթ, այսինքն՝ կերի 1 միավորից՝ $3\frac{1}{7}$ ֆունտ: Նշանա-

կում է կովն ավելի կաթ է տալիս, քան կարող է տալ ($2\frac{3}{4}$ ֆ. վոչ ավելի) առանց նիհարելու:

Պարզ է, վոր կովն ելի կարող է կաթն ավելացնել: Ելի ավելացնում ենք կերի 3 միավոր, ընդամենը՝ արդյունատու կերի 10 միավոր. կաթն ավելանում է 6 ֆունտով, ընդամենը 28 ֆունտ, հետևապես կերի 1 միավորից ստացրում է $2\frac{4}{5}$ ֆ. կաթ:

Ուժեղ կերի 3 միավորի նոր հավելումը (կերի 13 միավոր) կաթն ավելացնում է 4 ֆունտով. կոփն ընդամենը տալիս է 32 ֆունտ, վոր կազմում է՝ կերի 1 միավորից ($32:13=2\frac{1}{2}$) մոտ $2\frac{1}{2}$ ֆունտ կաթ: Ավելացնելով նորից կերի 2 միավոր (ընդամենը 15), մենք կաթը հասցնում ենք մինչև $34\frac{1}{2}$ ֆունտի ($2\frac{1}{2}$ ֆ. հավելում): Ուրեմն, կերի 1 միավորը տալիս է ($34\frac{1}{2}:15=2\frac{1}{3}$) միայն $2\frac{1}{3}$ ֆունտ կաթ: Կերի 1 նոր միավորն ավելացնում է $\frac{1}{2}$ ֆունտ կաթ, հետևապես կերի 16 միավորը տալիս է 55 ֆ. կաթ, այսինքն՝ կերի 1 միավորը՝ $2\frac{1}{5}$ ֆունտ:

Բայց մինչև յժեր պիտի շարունակենք կերի հավելումը. արդյոք այնքան ժամանակ, քանի դեռ կովը կաթն ավելացնում, կամ ավելացնելու նշաններ է ցույց տալիս: Վոչ. ինչպես քիչ առաջ ասել ենք, կերը պետք է ավելացնել այնքան ժամանակ, քանի դեռ այդ ձեռնառու յե տեղական գներով:

Այժմ վերցնենք այդ նույն օրինակը և կերի միավորի արժեքը հաշվենք վոչ թե կաթի ֆունտերով, այլ արժած կերի և ստացած կաթի արժեքով. յենթադրենք, վոր կերի 1 միավորը (օրինակ 2 ֆ. վարսակ կամ $\frac{3}{4}$ ֆ. քուսպ) նստում է 2 կոպ., իսկ մի ֆունտ կաթն արժե $1\frac{1}{2}$ կոպ. (փութը 60 կոպեկ):

Այդ դեպքում, ծնելուց մինչև ցամաքելը ղեկավարվում են կերակրելու հետևյալ կարգով.—

Ծնելուց առաջ կովին տալիս են թեթև, բայց սննդարար կեր, վորպեսզի նրա ստամոքսը չծանրաբեռնվի և շնչառությունը չգժվարանա, այսինքն՝ քիչ զարման և

սրանից ավելի խոտ (լավ տեսակի), հետը խառնելով 1-2 ֆունտ աղացած կամ ջարդած վարսակ:

Միաժամանակ պետք է դիտել կովի կուրծքը—յեթե նկատվի, վոր նա կոշտանում է, պետք է կթելով դուրս հոսեցնել կրծի միջի թանձր հեղուկը՝ խիժը:

Ծնելուց հետո, առաջին շաբաթվա ընթացքում պիտի շարունակել խոտով կերակրելը և տալ կտավատի խաշած սերմից, կամ թարմ քուսպից և կամ վարսակից պատրաստած խմելիք: Բայց այդ կերերից 2-3 ֆ. ավելի չը պետք է տալ: Յերկրորդ շաբթից, յերբ արդեն կովը մաքրվել, կաղզուրվել ու բնական տեսք է ստացել, սկսում են կերակրել դարձանով և ավելացնել ուժեղ կերեր: Այս դեպքում հավելումն այնպես պիտի անել, վոր ինչքան հնարավոր է, կաթը շատանա, բայց թանգ չհասի ախրոջը:

Մենք արդեն գիտենք, վոր այդ ժամանակ կարելի է կովին շատ ուժեղ կերակրել և ստիպել, վոր շատ կաթ տա, բայց, ի հարկե, վոչ միակերպ՝ տարբեր կովերին, վորովհետև նրանք իրենց մեծությունը ու կաթնատվությունը միանման չեն: Մեկը 35-40 փուլ կենդանի քաշ ունի, մյուսը՝ 15-20 փուլ, մեկը շատակեր է, մյուսը՝ քչակեր. մեկը մեծ կուրծ ունի և ընդունակ է շատ կաթ տալու, մյուսը՝ վոչ: Այդ պատճառով էլ ամեն մի կովի համար կերն ուժեղացնելու սահմանն առանձին պիտի վորոշել և այդ կարելի է անել շատ հասարակ ձևով:

Մենք յենթադրեցինք, վոր նոր ծնած կովն առաջին շաբաթվա վերջին տալիս է 15 ֆունտ *) կաթ:

Յերկրորդ շաբթից սկսում ենք ուժեղ կերն ավելացնել և նկատում ենք, վոր կովն որեցոր ավելացնում է կաթը. միաժամանակ տեսնում ենք, վոր յերբ սկզբնական կերին ավելացնում ենք 3 ֆունտ թեփ ու վարսակ (ֆունտը 2 կուպ.), կաթն ավելանում է 7 ֆունտով:

3 ֆունտ ուժեղ կերն արժե 6 կուպեկ, իսկ ավե-

*) Կաթի քանակը ֆունտով հաշվեն ավելի հարմար է, քան չափերով, շերտով և այլն:

լացած 7 ֆունտ կաթն ամենաքիչն արժե 10 $1\frac{1}{2}$ կուպեկ: Պարզ է, վոր այդ կերն ավելացնելը մեզ շատ ձեռնտու է, դրա համար էլ շարունակում ենք ավելացնել: Հետո ավելացրինք էլի 3 ֆունտ, այսինքն 6 կուպեկի ուժեղ կեր, կաթն ավելացավ 6 ֆունտով, վոր արժե 9 $1\frac{1}{2}$ կուպեկ. նշանակում է դեռ ձեռնտու է: Հետևյալ 3 ֆունտ ուժեղ կերից (6 կուպ.) ստացանք միայն 4 ֆունտ ավելի կաթ, վոր արժե 6 կուպ., այսինքն այնքան, ինչքան ավելացրած կերն արժե. պարզ է, վոր դրանից դենը չարժե կերն ավելացնել: Այժմ մենք ընդամենը 13 ֆունտ ուժեղ կեր ենք տալիս և ստանում կաթի բարձր ամենածեղնտու քանակությունը, այսինքն՝ 32 ֆունտ:

Մենք կարող եյինք ի հարկե, կաթն ելի ավելացնել, բայց հաշիվը ցույց է տալիս, վոր յեթե ելի շարունակենք կերն ավելացնել, կաթն իր ծախքը չի ծածկի: Դիցուք՝ կերի 2 միավոր հավելումը, վոր արժե 4 կուպեկ՝ տալիս է 2 $1\frac{1}{2}$ ֆունտ ավելի կաթ— 3 $3\frac{3}{4}$ կուպ. արժողությամբ, այսինքն՝ $1\frac{1}{4}$ կուպ. փաստով, իսկ յեթե շարունակենք կերի մեկ միավոր էլ ավելացնել, վոր արժե 2 կուպեկ, կաթը $1\frac{1}{2}$ ֆունտ կավելանա, վոր արժե $3\frac{3}{4}$ կուպ. այսինքն՝ փաստ կանենք 1 $1\frac{1}{4}$ կուպեկ:

Կերակրելու ամբողջ ընթացքը յերևում է հետևյալ աղյուսակից:

Արդյունատու կեր, կերի միավորներով		Կիթի քանակը ֆունտերով		Կերի 1 միավորից ստացված է կաթ		Արժեքը կուպեկներով	
Տրված է	Ավելացրած է	Ընդամենը	Ստացված է	Ավելանում է	Ընդամենը	Կաթի քանակը ֆունտով	Կաթի արժեքը կուպեկներով
4	—	4	—	—	15	3 $\frac{3}{4}$	2 $\frac{1}{3}$
4	3	7	15	7	22	3 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{3}$
7	3	10	22	6	28	2 $\frac{4}{5}$	2
10	3	13	28	4	32	2 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{3}$
13	2	15	32	2 $\frac{1}{2}$	34 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{3}$	1 $\frac{1}{4}$
15	1	16	34 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	35	2 $\frac{1}{5}$	1 $\frac{1}{2}$

Հետևապես, այդ կովի ուժեղ կերի ամենաբաժնի չափը 13 ֆունտ է— 32 ֆունտ կաթով: Մի ուրիշ ավելի խոշոր կամ ավելի կաթնառատ կով կարող է ավելի ուտել և ավելի ոգուտ տալ, վոր հեշտ է վորոշել վերևում հիշած ձևով:

Ձեռնառու կերի քանակը կախված է և մի ուրիշ հանգամանքից. մեր բերած որինակում կաթի ֆունտը հաշվեցինք $1\frac{1}{2}$ կոպեկ, իսկ լայն տեղերում, վորտեղ կաթի գինը բարձր է (որինակ՝ քաղաքամերձ տեղերում), կերը կարելի չէ ելի ավելացնել:

Մոտավորապես 3-րդ շաբթի վերջին, մենք կիմանանք, թե ամենաշատը վորքան ուժեղ կեր կարելի չէ տալ կովին և ամենաշատը վորքան կաթ կարելի չէ ստանալ: Այնուհետև 2-ից մինչև 3 ամիս, նայած կովին, կաթի քանակը նույնը կմնա, իսկ հետո կսկսի պակասել ու նրա հետ ել կպակասի կերակրելու ձեռնավորությունը:

Կովատերը նորից հաշվի է առնում և մտածում այսպես. մինչև որս կովին տալիս եյի խոտ, դարման, կամ մղեղ և 13 ֆունտ ուժեղ կեր ու դրա փոխարեն ստանում ելի որական 32 ֆունտ կաթ. իսկ յեթե 3 ամսից հետո նույն կերն ստանալով կովը 3-4 ֆունտ կաթ պակաս է տալիս, այդ նշանակում է, վոր կովի կուրծն իր գործունեությունը թուլացնում է ու ամբողջ արդյունատու կերը կաթ պատրաստելու վրա չի գործադրվում. հետևապես կովին զուր ենք առաջվա նման կերակրում, ուստի մենք կարող ենք կերը քիչ պակասեցնել: Այսպես ել անում ենք. քանի կաթը պակասում է, մենք ել պակասեցնում ենք կերը հետևյալ հաշվով.— պակասած կաթի յուրաքանչյուր $1\frac{1}{2}$ ֆունտին՝ 1 ֆունտ կեր:

Դուք տեսնում եք, վոր սկզբում կերն ավելացնելով կովին հարկադրում եյինք կաթն առատացնել, իսկ այժմ արդեն, վոչ թե կովն է հետևում մեզ, այլ մենք՝ նրան: Հետևում ենք, թե ինչ չափով է հետգհետե կաթը պակասում և համապատասխան չափով ել կերն ենք պա-

կասեցնում: Այդպիսով, ամսե-ամիս, կաթը պակասելու հետ՝ կերի քանակն ել իջեցնելով՝ աստիճանաբար հասցնում ենք 1-2 ֆունտի:

Այժմ հեշտ կարող ենք բացատրել, թե ինչու յերկու միակերպ Ա. և Բ. տնտեսություններում, վորոնց մասին հիշեցի զրույցիս սկզբում (եջ 6), միևնույն քանակությամբ կեր գործադրելով, տարբեր չափի կաթ ստացան:

Ա. տնտեսության մեջ կերակրում եյին այնպես, ինչպես քիչ առաջ ասացինք: Կովերն այնտեղ ծնում եյին սովորաբար նոյեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին, և այդ ժամանակ ամեն մի նոր ծնած կովին տրվում եր որական մինչև 12 ֆունտ ուժեղ կեր: Հետո, կաթը պակասելու հետ՝ քչացնում եյին և կերը, հասցնելով մինչև 1-2 ֆունտի, վորով կերակրում եյին մինչև կանաչ խոտի լավ բարձրալը, վորպեսզի կովը լիովին կշտանա և վոչ միայն կաթը չպակասեցնի, այլև ավելացնի: Աշնանը, յերբ նախիրն ամառվա արոտներից գիրացած, բայց պակասած կաթով կամ ցամաքած եր գոմ մտնում՝ տալիս եյին 1-2 ֆունտ ուժեղ կեր:

Բ. տնտեսության մեջ ուրիշ կարգ եր տիրում: Աշնանից, հենց վոր տավարը գոմն եր մտնում, մինչև զարնան դուրս թողնելն որական ամբողջ տավարի առաջն եյին լցնում այնքան կեր, վոր ամեն մի գլխին ընկնում եր 4 ֆունտ ուժեղ կեր: Այդպիսով, թե ծնած և թե մոգամեր կովերը միևնույն չափով եյին կեր ստանում: Հասկանալի չէ, վոր այդ տնտեսության մեջ 4 ֆունտ ուժեղ կեր ստացող նոր ծնած կովը չեր կարող այնքան կաթ տալ, վորքան Ա. տնտեսության մեջ 8-12 ֆունտ կեր ստացող կովը: Այդ պատճառով ել Բ. տնտեսության կովերը կաթ տալու ամենաբավ ժամանակ՝ կերի պակասությունից քաղցած եյին մնում, զարնան դեմ սաստիկ նիհարում եյին և հյուժված եյին արոտ դուրս գալիս: Սրտով ել չեյին կարող կաթն ավելացնել, վորովհետև սկզբնական

շրջանում կերի մի մասը գործադրվում էր մարմնի կազմող մասնի վրա: Իսկ աշնանը, ընդհանրապես, 4 ֆունտ ուժեղ կերը համեմատած աննշան կաթի հետ՝ չափազանց շատ էր, դրա համար էլ ապրանքը տիրոջ համար միանգամայն անողուտ կերպով գիրանում էր, մի հանգամանք, վոր վատ էր ազդում թե կաթնատվության և թե ծնելու վրա:

Վերջնական հաշվով, այդ տնտեսության մեջ ամբողջ ձմեռն այնքան կեր էր ծախսվել, վորքան Ա տնտեսության մեջ, բայց կաթն ստացվել էր կրկնակի չափով պակաս: Գաղափարն այն էր, վոր այս տնտեսության մեջ կարողանում էին կերը ճիշտ կերպով գործադրել՝ ուժեղ կերի քանակը կաթի համեմատ փոփոխելով 1 ֆ. մինչև 12 ֆունտ, իսկ Բ. տնտեսության մեջ այդ կերն աշնանը գուր էր կորչում, մինչդեռ գարնանը կովերի ծնելու ժամանակ կերը չէր բավականացնում: Սխալն ուղղվեց, այդ տնտեսության մեջ էլ կովերի կաթնատվությունը միանգամից փոխվեց դեպի լավը, հենց վոր փոխվեց կերակրելու կարգը:

Այսպիսով, մենք տեսնում ենք, վոր կերակրելու եյութությունը վոր միայն առատ կեր ունենալու մեջ է, այլ յեվ այդ կերն ըստ տարվա յեղանակների յեվ կաթի չափի կանոնավորապես դասավորելու մեջ:

ԿԵՐԱԲԱԺՆԻ ՈՐԻՆԱԿՆԵՐ

1. Կովի կենդանի քաշը 25 փուլ է. նոր ծնած ժամանակ տալիս է 20 ֆունտ կաթ. տալիս ենք 18 ֆունտ միջին վորակի չոր խոտ յեվ 10 ֆունտ զարնանացանի դարման: Լրացուցիչ կերի համար կարելի յե գնել վարսակ — փուլը 65 կուպեկով. լավ, կեղեվը հանած արեվածադկի քուսպը փուլը 70 կուպ., զարու ալյուրը՝ փ. 50 կուպ., ցորնի թեփը փ. 65 կուպ. յեվ ճակնդեղը՝ փ. 4 կուպ.: Ի՞նչպես կազմել ճիշտ կերաբաժին:

Ամենից առաջ մենք հաշվում ենք, թե անհրաժեշտ է տեսակետից թված կերերից վճրն ավելի եժան կնատի: Դրա համար պետք է իմանալ, թե ամեն մի կերի փուլը քանի կերի միավոր է պարունակում և ի՞նչ է նստում կերի մեկ միավորը — այդ հաշվում ենք 29-րդ յերեսում գետեղված աղյուսակով և ստանում հետևյալ պատկերը:

ԿԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐ	1 փլի արժեքը	Կերի միավորների թիվը 1 փլի մեջ	Կերի 1 միավորի արժեքը
Չոր ժարգախոտ	30	13	$2\frac{1}{3}$
Գարնանացանի դարմ.	10	10	1
Վարսակի ալյուր	65	40	$1\frac{5}{8}$
Գարու ալյուր	60	40	$1\frac{1}{2}$
Արևածաղկի քուսպ	70	53	$1\frac{1}{2}$
Ցորնի թեփ	65	30	$2\frac{1}{6}$
Ճակնդեղ	4	4	1

Այս աղյուսակից պարզ յերևում է, թե ինչպես չարաչար սխալվում են նրանք, ովքեր կարծում են, վոր դարձանից հետո խոտն ամենաեթան կերն է, իսկ քուսպերը՝ շատ թանգ են: Մենք տեսնում ենք, վոր խոտի մեջ կերի 1 միավորը (սննդարար ույժը) մեկ ու կես անգամ թանգ է նստում քուսպի կերի միավորից, չնայելով շուկայի գրներով խոտի 1 փութը 2 $\frac{1}{2}$ անգամ քուսպից եթան է:

Դրա համար ել մենք կաշխատենք խոտ քիչ գործածել, խնայել փոխարինելով այն գլխավորապես դարձանով: Ուժեղ կերերից՝ առաջին տեղը տալիս ենք քուսպին, հետո գարու ալյուրին, ապա վարսակի ալյուրին. իսկ թեփը, վորպես ամենաթանգ կեր՝ չենք գործադրում:

Խոտից ու թեփից խուսափելով, մենք կարող ենք ոգտագործել եթանագին ճակնդեղը, վորի մեջ կերի մեկ միավորն այնքան եթան է նստում, վորքան գարնանացանի դարձանի կերի միավորը. բացի դրանից, ճակնդեղն ունի նաև մի գնահատելի առավելություն. նա ձմրան կոշտ յուղի հատկությունը լավացնում է, մոտեցնելով նրան ամրան յուղի գույնին ու փափկությունը:

Կովին տալիս եյինք 18 ֆունտ խոտ, այսինքն կերի 6 միավոր, 2 $\frac{1}{3}$ կուպեկից — ընդամենը 14 կուպեկի: Այդ խոտը կիսով չափ կրճատում ենք, այսինքն՝ տալիս ենք միայն 9 ֆունտ — կերի 3 միավոր, վոր արժե 7 կուպ.: Այդ կրճատումից որական 7 կուպեկ տնտեսվում է, սակայն պակասեցրած խոտի փոխարեն ավելացնում ենք 5 ֆունտ դարձան և 7 փունտ ճակնդեղ (կերի 1 $\frac{3}{4}$ միավոր): Ավելացրած դարձանը կարժենա 1 $\frac{1}{4}$ կուպ, իսկ ճակնդեղը՝ 1 $\frac{3}{4}$ կուպ., ընդամենը 3 կուպեկ: Հետևապես խոտը կրճատելով շահում ենք 7 կուպեկ, իսկ դարձանի ու ճակնդեղի վրա ծախսում 3 կուպեկ — որական տրեստեսվում է — 4 կուպեկ, վոր ամբողջ ձմեռվա ընթացքում կանի 9-10 ուրբի:

Մեր հիմնական կերը (խոտ, դարձան, ճակնդեղ) սպիտակուցով շատ աղքատ է, ուստի դրան պիտի ավել-

լացնել այնպիսի կեր, վորն առանձնապես հարուստ է սպիտակուցով, ինչպես որինակ՝ քուսպն է: Յեթե մեկ մաս քուսպից, մեկ մաս գարու և մեկ մաս վարսակի ալյուրից խառնուրդ կազմենք ու դրանով սկսենք կովի կերն ավելացնել այնպես, ինչպես նկարագրած է 34-36 յերեսներում, այն դեպքում մեր կազմած կերաբաժինը կլինի ճիշտ, եթան կնստի ու կտա կաթի ամենաձեռնտու բարձր քանակը:

Կերաբաժնի մեջ ճակնդեղի քանակը շատացնելով, մենք կարող ենք ել ավելի եթանացնել կերը: Մենք համարձակ կարող ենք կովին որական 1 $\frac{1}{2}$ փութ և դեռ ել ավելի բազուկ տալ (Դանիայում որական 3 փթից ավելի յեն տալիս): Արմատապտուղներով շատ կերակրելու դեպքում չափի մոռանալ, վոր նրանց մեջ շատ քիչ սպիտակուց կա: Այդ պակասը լրացնելու համար քուսպի քանակը համապատասխան չափով պիտի ավելացնել:

II. Տնտեսություն մեջ այնքան խոտ կա, վոր ամեն մի անասունի որական հասնում է 20 ֆունտ, դարձան ել կա բավականաչափ, բայց վոչ ուժեղ կեր կա, վոչ արմատապտուղ: Կերերի գները նույնն են, ինչ վոր ցույց է տրված 41 յերեսում:

ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ՉՈՒՆԻ, ԻՆՉՊԵՍ ԿԱԶՄԵԼ ԿԵՐԱԲԱԺԻՆՆ ԱՌԱՆՑ ՓՈՂ ԾԱԽՍԵԼՈՒ

Առանց ուժեղ կերերի, տավարը չոր խոտի ու դարձանի կապելով՝ չի կարելի կաթը շատացնել, հետևապես պետք է ուժեղ կեր ձուրել, բայց տնտեսություն մեջ վոչ հացահատիկ կա, վոչ ել փող:

Նախորդ աղյուսակից (եջ 41) տեսանք, վոր խոտի կերի մի միավորն ավելի թանգ արժե, քան քուսպինն ու վարսակինը, իսկ խոտ — մենք շատ ունենք:

Մենք մտածում ենք այսպես. խոտի սննդարար նյութերը մեզ վրա թանգ են նստում, բացի դրանից,

նրա միջի սպիտակուցը պակասե, և յեթե խոտով շատ կերակրենք՝ կովի ստամոքսը կծանրաբեռնվի: Խոտի կերաբաժինը կիսով չափ կըճատենք, այսինքն՝ տանք՝ միայն 10 ֆունտ: Խնայած 10 ֆունտը, վոր ձմեռվա ընթացքում 50-60 փութ կանի, կարելի յե ծախել ու նրա փողով ուժեղ կեր գնել: Ի՞նչ կստացվի: Նախորդ աղյուսակից (եջ 41) յերևում ե, վոր մի փութ խոտի մեջ կերի 13 միավոր կա: 50 փութ խոտ ծախելով, մենք զրկվում ենք կերի 650 միավորից: Ծախած փողով, այսինքն՝ 15 ուրբով կգնենք 10 ուրբու վարսակ և 5 ուրբու քուսպ: 10 ուրբով կարող ենք գնել $15\frac{1}{2}$ փութ վարսակ, իսկ 5 ուրբով, 7 փութ քուսպ: $15\frac{1}{2}$ փութ վարսակի մընդարար նյութերը կազմում են կերի 620 միավոր, իսկ 5 փութ քուսպինը՝ 265 միավոր — ընդամենը՝ կերի 885 միավոր: Այդպիսով, խոտի հետ կերի 650 միավոր ծախելով, առնում ենք վարսակ ու քուսպ՝ կերի 885 միավորով, այսինքն աշխատում ենք կերի 235 միավոր, վոր կտա (հաշվելով կերի 1 միավորից $2\frac{1}{2}$ ֆ. կաթ) 59 փութ կաթ: Ուրեմն, կերի միավորների և նրանց արժեքի հաշիվները լավ իմանալով, առանց մի կողմի ծախսելու, մի կեր մյուսով փոխարինելով և ճիշտ կերաբաժին կազմելով, աշխատում ենք 59 փութ կաթ, վոր արժե 35 ուրբի 40 կոպ:

III. Կովի կենդանի քաշը 20 փութ ե. տալիս ենք որական 15 ֆունտ լավ խոտ յեվ 15 ֆունտ զարնանացանի դարման. ստանում ենք 14 ֆունտ կաթ: Բավարա՞ր ե արդյոք կովին տված սնունդը:

3 աղյուսակից (եջ 31) մենք տեսնում ենք, վոր 20 փթանոց կովը իր գոյությունը պահպանելու համար կերի $7\frac{1}{2}$ միավոր ե պահանջում և ապա ամեն մի $2\frac{3}{4}$ ֆունտ վոչ այնքան յուղալի կաթի համար (նոր ծնած ժամանակ)՝ կերի 1 միավոր, այսինքն՝ 14 ֆունտ կաթի համար կերի 5 միավոր: Ուրեմն՝ այդ կովին պետք ե տալ ընդամենը կերի $12\frac{1}{2}$ միավոր կենսապահ և արդյունատու

կեր. իսկ մենք տալիս ենք 15 ֆունտ խոտով 6 միավոր և 15 ֆունտ դարմանով՝ մոտ 4 միավոր, այսինքն՝ պահանջվածից $2\frac{1}{2}$ միավոր պակաս, վորի հետևանքով կովը նիհարում ե, և կաթը հարկ յեղած չափով չի առատանում: Բացի դրանից, այդ կերն սպիտակուցով շատ աղքատ ե — 15 ֆունտ խոտի մեջ կա $\frac{3}{4}$ ֆ., իսկ 15 ֆունտ դարմանի մեջ միայն 0,15 ., այսինքն $\frac{1}{7}$ ֆունտ սպիտակուց: Ուրեմն՝ կովին մենք ընդամենը տալիս ենք $\frac{9}{10}$ ֆ. սպիտակուց, այնինչ 20 փութ կենդանի քաշ ունեցող կովի համար պահանջվում ե $\frac{1}{2}$ ֆ. (եջ 31) և 14 ֆունտ կաթի համար (եջ 32) $\frac{3}{4}$ ֆ. սպիտակուց, ընդամենը $1\frac{1}{4}$ ֆունտ: Նշանակում ե՝ մեր տված կերաբաժնում պակասում ե $\frac{1}{4}$ ֆունտ սպիտակուց, վորի հետևանքով տված կերի մի մասը կմնա անմարս (բացատրությունը տես 16-րդ յերեսում):

Պետք ե ուրեմն սնունդն ուժեղացնենք շատ սպիտակուց պարունակող կերով, վորպիսին քուսպն ե: Յեթե կերին ավելացնենք 2 ֆունտ կտավատի քուսպ և 2 ֆ. վարսակի ալյուր, կստացվի՝ 2 ֆ. քուսպը պարունակում ե կերի $2\frac{2}{3}$ միավոր և $\frac{1}{2}$ ֆունտ սպիտակուց, 2 ֆ. վարսակը պարունակում ե կերի 2 միավոր և $\frac{1}{7}$ ֆունտ սպիտակուց: Յեղած կերի վրա, այդպիսով, կավելանա կերի $4\frac{2}{3}$ միավոր՝ $\frac{2}{3}$ ֆունտ սպիտակուցով:

Այդ հավելումից կերի $2\frac{1}{2}$ միավորը և $\frac{1}{3}$ ֆունտ սպիտակուցը կլրացնեն հիշյալ կերի պակասը, իսկ կերի 2-ից ավելի միավորը $\frac{1}{2}$ ֆունտ սպիտակուցով կաթը կավելացնեն 5-6 ֆունտով: Քուսպի և վարսակի հետագա հավելումներով կտեսնենք, թե մինչև վնք աստիճան կարելի կլինի կաթը բարձրացնել (տես 8-րդ գլուխ) ձեռնտու կերպով:

ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒ ԿԱՐԳԸ

Մենք արդեն տեսանք, Վոր կերերն իրարից տարբերվում են թե իրենց բաղադրությունները և թե կաթ արտադրելու վրա արած ազդեցությունները: Տեսանք նաև, Վոր կերն ամբողջապես մարսվելու և նախ արյան, ապա կաթի ձևափոխվելու համար անհրաժեշտ է, Վոր սպիտակուցային և վոչ-սպիտակուցային նյութերի խառնուրդը ճիշտ լինի կազմած: Յեթե կովին դարձանն առանձին տանք, Վորի մեջ քիչ սպիտակուց կա և շատ վոչ-սպիտակուցային նյութեր, վոչ-սպիտակուցային նյութերի ավելցուկը (ինչպես ասված է 4-րդ գլխում) առանց ոգտագործվելու աղբի հետ կխառնվի ու կկորչի: Եթե զբանից հետո կերակրենք քուսպով, Վորը, ընդհակառակն, սպիտակուցով շատ հարուստ է, այս դեպքում ել սպիտակուցի ավելցուկը չի մարսվի ու դարձյալ կկորչի: Պարզ է, Վոր կերակրելու այնպիսի կարգ պիտի սահմանել, Վոր տված բոլոր կերերը կովի ստամոքսում կանոնավոր խառնուրդ կազմեն ու անհրաժեշտ նյութերն իրար լրացնելով՝ ամբողջապես մարսվեն: Այդ ձևով տված կերն ամբողջովին կոգտագործվի և վոչինչ իզուր չի կորչի: Մենք կանոնավոր ենք համարում կերակրելու հետևյալ կարգը. առաջ պետք է տալ կոշտ կեր, Վորը միանգամից չի մարսվում, այլ նախ առաջին ստամոքսում փափկում է, հետո կովը հետ է բերում, նորից ծամում— վորոճում, կուլ տալիս, վորից հետո միայն սկսվում է խսկական մարսողությունը: Յեթե դրանից առաջ անասուններին ուժեղ կեր տանք,

կխառնվի փափկացած կոշտ կերի հետ և կանոնավոր ու լավ խառնուրդ կկազմի:

Յեթե ուժեղ կերը ջրի հետ խառնած տանք, այն դեպքում այդ վիճակում, առանց կովի առաջին ստամոքսը մանելու և կոշտ կերի հետ խառնվելու, Վորպես ջրալի կեր, ուղղակի կանցնի 4-րդ ստամոքսը: Դրա համար ել խորհուրդ են տալիս ուժեղ կերը չոր ձևով տալ, կամ թե՛ վորպեսզի ալյուրն ու թեփը չփռվի մի քիչ ջուր ցրցամել, կամ ավելի լավ է ջրով նամ տված դարմանի հետ խառնել:

Դարձանը տալուց առաջ, լավ է աղաջրով քիչ ցրցամել: Արժատապտուղները շատ ջուր ին պարունակում, դրա համար ել շատ ոգտակար է դարձանից հետո անմիջապես դրանցով կերակրել, Վորպեսզի ստամոքսում դարմանի փափկելուն նպաստեն:

Անասունների համար վորոճալը շատ կարեւոր գործողություն է, այդ պատճառով ժամանակ պիտի տալ նրանց վոչ միայն կեր ուտելու, այլ յեվ հանգստի ու վորոճալու համար: Շարունակ անհանգստություն պատճառելը, աղմուկն ու գոմում անտեղի անցուդարձ անելն ազդում են կովի կաթնատվության վրա: Անասուններին որակաւն 2 անգամ լավ կերակրելը միանգամայն բավական է. մրնացած ժամանակը չպետք է անհանգստացնել, բացի կթելու և ջուր տալու անխուսափելի դեպքերից: Յեթե տրնտեսություն մեջ արժատապտուղներ շատ կան, յերբորդ անգամը կարելի յե միայն նրանցով կերակրել:

Խմբական կերակրում: Մեր կազմած հաշիվներից կարելի յե այն տպավորությունն ստանալ, թե ամեն մի կովի համար առանձին կերաբաժին պիտի կազմել ու առանձին ել կերակրել: 1-2 կով ունեցող գյուղացին, ի հարկե, այդպես ել պիտի վարվի, բայց ամբողջ նախիր ունեցող անտեսաւերն ակամայից կմտածի, թե՛ «բան ու դործ թողած՝ կարելի՞ յե ամեն մի կովի համար առանձին հաշիվ կազմել ու ջուր-ջուր ել կերակրել»:

Միանգամայն ճիշտ է. գործնականում նման դեպքերում ամեն մի կովի համար առանձին հաշիվ չեն կազմում, այլ գործը հեշտացնում են նրանով, վոր ամբողջ նախիրը բաժանում են մի քանի խմբերի, այն է՝ ամենակաթնառատ կովերից կազմում են մի խումբ, միջակ կաթնատվություն ունեցողներից՝ յերկրորդ, ավելի կաթնապակաս կովերից՝ յերրորդ և ցամաքածներից՝ չորրորդ խմբերը: Ամեն մի խմբի կովերի համար կերաբաժին են կազմում ըստ նրանց կաթի միջին չափի և բոլորին միևնույն չափով կերակրում: Տերը կամ տավարածն այդպիսի դեպքերում հատուկ ուշադրություն է դարձնում առանձնապես առատ կաթ տվող կովերի վրա և ավելի պակաս կաթ տվող կովերի կերաբաժնից վորոշ չափով ուժեղ կեր է վերցնում և տալիս կաթնառատ կովերին: Այդ մի առանձին դժվարություն չի և հեշտությամբ կարելի յե վարժվել:

Յենթադրենք, թե նախիրի ամենալավ կովերն որական 30-35 ֆունտ կաթ են տալիս—այդպիսիներից պիտի կազմել առանձին խումբ: Յերկրորդ խմբի մեջ կմտնեն որական 24-29 ֆունտ տվողները, յերրորդի մեջ՝ 18-23 ֆ., չորրորդի՝ 12-17 ֆ. և հինգերորդի՝ 6-11 ֆ. կաթ տվողները: Բոլոր մնացածները ցամաքածների հետ կկազմեն վերջին խումբը: Այս որինակի մեջ ցույց տրված չափից պակաս կաթ տվող նախիրը կարելի յե ավելի քիչ թվով խմբերի բաժանել և ընդհակառակն, ավելի շատ կաթ տվող խմբերի թիվն ավելացնել:

Քաղաքամերձ վայրերում, վորտեղ կաթը թանկ արժե, համարյա ամեն մի կովի համար առանձին կերաբաժին են կազմում: Կերակրելու այդ ձևը կոչվում է «անհատական» կերակրում, այսինքն ամեն գլխին առանձին:

ԶՈՒՐ ՏՍԼԸ

Բնական պայմաններում, անասուններն ել ժարկանց նման խմում են միայն այն ժամանակ, յերբ ծարավում են: Ծարավն իր ժամանակին և այն ել դուրեկան խմելիքով հագեցնելը շատ կարևոր է աննդառության համար: Մեզանում անասուններին մեծ մասամբ աննպաստ պայմաններում են ջրում, տալով նրանց սառցաջուր կամ աղտաջուր, կամ թե չե ամեն անգամ քշում են դեպի հեռու գետերն ու լճակները. վերջապես ամենալավ տնտեսատերերը տալիս են ուժեղ կերերից, որինակ՝ թեփից, արլից, յեփած ու տրորած կարտոֆիլից պատրաստած տաք խմելիք:

Անասուններին պետք է ջրել մաքուր, դուր ջրով: Շատ սառը ջուրն անգուրեկան է կովի համար, վորովհետև նրան մրսեցնում է, բացի դրանից տաքություն է խլում նրա մարմնից ու դրանով կաթը պակասեցնում:

Մենք բացատրեցինք, վոր կենդանիների մարմնի մեջ տաքությունն առաջանում է արյան մի մասի այրվելուց, ուստի վորքան շատ արյուն գործադրվի տաքություն առաջացնելու վրա, այնքան քիչ արյուն կմնա կաթ արտադրելու համար:

Ասածներիցս պարզ է, վոր չպետք է ծուլանալ և անասուններին ջրել գետերի ու ջրհորների սառը ջրով, այլ նախորոք պետք է գոլացնել կամ քիչ տաք ջուր խառնել հետը: Խմելիքը շատ տաք ել չպետք է լինի, վորովհետև դրանից հետո անասունները հեշտությամբ կարող են մրսել:

Ինչպես նախորդ գլխում ել ասացինք, շատ կարևոր է, վոր կռախտ և ուժեղ կերերը կռվի ստամոքսում միանալով՝ կանոնավոր խառնուրդ կազմեն. դրա համար անհրաժեշտ է, վոր ուժեղ կերերն ընկնեն այնտեղ, վորտեղ դարմանն ու խոտն են գտնվում, այսինքն՝ կռվի մեծ ստամոքսը թափանք: Այդ նպատակին չենք հասնի, յեթե ուժեղ կերերը ջրալի վիճակում տանք, վորովհետև դյուրամարս խմելիքը մեծ ստամոքսի մոտով ուղիղ կանցնի մյուս բաժանմունքները. իսկ յեթե ուժեղ կերերը չոր վիճակում տանք, որինակ՝ քուսպը ջարդած, մանրացրած՝ նրանց հատիկները ստամոքսի բերանին հասնելով, կսկսեն չանկռել ու գրգռել նրա պատերը. ստամոքսի մյուս բաժանմունքների բերանները կփակվեն ու կերը կընկնի թափանք, վորտեղ խոտն ու դարմանն են գտնվում և խառնվելով լավ կմարսվեն թե կռախտ և թե ուժեղ կերերը:

Դրա համար ել խորհուրդ ենք տալիս ուժեղ կերը վոչ թե ջրալի, այլ չոր վիճակում տալ և ջրել մաքուր, զով ջրով: Կան կերեր, վոր ըստինքյան ջրալի յեն, որինակ՝ չանչը, գիրաը. այդպիսի կերերը պետք է նախ ածել տաշտակի մեջ, դարմանի հետ շաղախել, ապա կերակրել: Անասուններն ակամայից կսկսեն ծամել ու ամբողջ խառնուրդը միասին ուտել:

ԳՈՄՆ ՈՒ ԽՆԱՄԲԸ

Ինչ վոր նախորդ գլխում ասացինք ջրի տաքության աստիճանի մասին, նույնը կարելի յե ասել նաև գոմի վերաբերյալ: Կենդանին վորքան շատ է մրսում, այնքան ավելի յե կարիք գգում ներքին տաքության, այսինքն՝ այնքան ավելի արյուն է այրվում նրա մեջ՝ տաքություն առաջացնելու համար: Հետևապես, այդ այրված մասերի վերանորոգման համար ավելի շատ ել կեր է պահանջվում:

Մենք գիտենք, վոր ձին սառնամանիքի ժամանակ շատ է ուտում: Վորպեսզի ձին ցրտին այնպես աշխատի, ինչպես տաք ժամանակ՝ նրա կերը պետք է ավելացնել: Յրաից կովը կաթը պակասեցնում է, հավը դադարում է ձու ածելուց: Դրա համար ել, ով ուզում է, վոր անասնապահությունն ոգտավետ լինի, պետք է լավ ուշադրություն դարձնի գոմի վրա և նրա վերանորոգության համար պահանջվող թեթև ծախսերի առաջ կանգ չառնի: Գոմի տաքությունը պետք է լինի 10-12° և 8°-ից չպիտի իջնի: 12-ից բարձր տաքությունն ելլավ չի: Կովատներն ամեն տարի գոմի ցուրտ լինելուց ավելի արժեքի կաթ է կորցնում, քան այն ծախքերը, վոր կպահանջվի գոմը հիմնովին վերանորոգելու համար: Կարելի յե ասել, վոր սովորական տաքության չափից պակաս յուրաքանչյուր 1°-ից կոմն որական $\frac{3}{4}$ Փունտ կաթ պակաս է տալիս:

Գոմը տաք պահելուց բացի, չպիտի մոռանալ, վոր կռվի կյանքի ու նրա արգյունավետության համար շատ կարևոր են նաև լույսն ու մաքուր ոդը:

Մեզանում, սովորաբար, կամ ամբողջ ձմեռը տավարը հանդ են ուղարկում, կամ միանգամայն անհարմար գոմերում պահում, վորոնք կամ շատ մեծ ու ցուրտ են լինում, կամ մութ ու նեղվածք, վորտեղ անասունները բանտից ել վատ պայմաններում են ապրում: Փորձը ցույց է տվել, վոր լույսն ու մաքուր չոր ողը շատ են նպաստում կաթի առատանալուն: Այս բանը չիմացող անասնատերն իր կովերի համար մաքուր, չոր ու տաք գոմ շինելու ծախքերից խուսափելով՝ կորցնում է որակյա ախքան կաթ, վորի արժեքով ամբողջ տարվա համար պահանջվող ծախսերը կհոգար:

Հավ անասնատերն իր ապրանքի գոմն այնպես պիտի հարմարեցնի, վոր կովերն ազատ կարողանան շարժվել ու նստել, նեղվածք ու մութ չլինի:

Գոմն ամեն որ պիտի լավ մաքրել, ողը թարմացնել և ցամաքի (подстилка) մնացորդը փոխել: Հարց է ծառում՝ վորն է լավ — գոմում ամեն մի կովի համար առանձին բաժանմունք շինել ու իրարից միանգամայն բաժանելը, վոր իրար չտեսնեն, թե՞ բաց գոմում միասին պահելը: անկասկած, բաց գոմերն ավելի լավ են, վորտեղ կովերը շարունակ իրար տեսնում են, ուրախ, աշխույժ են լինում և կաթնատվությունը չեն կորցնում:

ԱՄԱՌԸ ԿԵՐԱԿՐԵԼՆ ՈՒ ԱՐՈՏԱՏԵՂԻՆ

Վերջացնելով զրույցս, մի քանի խոսք ել ասենք արոտատեղիների կամ տավարն ամառը պահելու մասին:

Անասուններին ամառը պահելու խնդրի վերաբերմամբ մեր անասնատերերը շատ անփութ են. նրանք այնպես են մտածում, թե՝ «փառք ասածո, վերջապես հասել է այն ժամանակը, յերբ տավարի պահպանության համար կարիք չկա մտածելու և վոչ ել փող ծախսելու. մինչդեռ կարելի յե ասել, վոր ամառվա կերն անբանապահության կեսն է կազմում: Մեր սովորական արոտներում տավարը կերի կեսը կորցնում է վազվզոցի վրա, վատ է արածում և շոգից, ճանճերից ու ծարավից նեղված՝ քիչ ժամանակ է ունենում հանգստանալու և վորոճալու համար: Վատ արոտներից ամենալավ տեսակի անասուններն այլասերվում են և վատ սերունդ արտադրում:

Հարկավոր է միայն փորձել արոտատեղը լավացնել և մի քիչ ել լրացուցիչ ցանովի խոտ տալ, վորպեսզի համոզվենք, թե ինչպես են մեր կովերն իրենց կաթը շատացնելով և լավ սերունդ արտադրելով՝ այդ արված ծախքերը մեկը հարյուրով վերագարձնում: Մեր գյուղացու տավարն ամբողջ ձմեռը մի կերպ կերակրվելով, նիհարած գարունքահուն է լինում: Յեվ հենց այդ ժամանակ, յերբ նոր ծնած կովերն ուժեղացրած կերի պահանջ են զգում, մեր գյուղացին-հույսն արոտին դրած՝ կերը կտրում է ու տավարը սոված փորով հանդ ըջում: Յեվ

դրա հետևանքն այն է լինում, վոր անասունները համարյա ամբողջ ամառվա կերը գործադրում են իրենց նիհարած մարմինն ուղղելու և կաղզուրվելու վրա, մինչդեռ գյուղական կովերի կաթն առատացնելու ամենալավ ժամանակը (գորնանը ծնելու պատճառով) ամառն է:

Պետք է արդյոք ամառը անասուններին տանը լրացուցիչ ուժեղ կեր տալ:—Վնչ միայն պետք է, այլ և անհրաժեշտ է: Յեթե անասնատերը գոնե մի անգամ փորձի իր կովերին ամառը կերակրել ուժեղ կերով, մանավանդ քուսպով, նա կհամառովի, վոր դա իրեն շատ ձեռնաու լի:

Ամառը կովերին լրացուցիչ ուժեղ կեր տալու շահավետությունն ակնհայտ է նաև հետևյալ հաշվից. յեթե ասենք թե՝ մի գեոյատինից գյուղացին ստանում է 100 փութ վարսակ, նա այդ վարսակը կծախի փութը 70 կոպեկով և կստանա ընդամենը 70 ռուբլի յեկամուտ. իսկ յեթե այդ 100 փութը գյուղացին աղալ տա և կթաններին լրացուցիչ կերակրի, դրանից կստանա 250 փութ կաթ, վորի փութը կարժենա 70 կոպեկից վոչ պակաս, վոր կանի 175 ռուբլի:

Ժամանակ է վերջապես հաշտվելու այն մտքի հետ, վոր կթաններին լավ կերակրելը շահավետ է. ժամանակ է մտածելու, վոր փոխանակ մեր լերկրի քուսպն ու թեփն արտահանելու, լավ է նրանցով մեր անասուններին կերակրենք, վորովհետև նրանցից ստացված կաթից կարելի յե ավելի շատ ոգուտ ստանալ, քան արտահանվող քուսպից ու թեփից: Յեվ յերբ մենք գանգատվում ենք, թե մեզ մոտ թեփը թանգ է (50-80 կոպ.)՝ Գերմանիայի, Շվեդիայի և Դանիայի գյուղացիները մեր այդ թեփի փութը գնում են 1 ռ. 10 կոպեկով և իրենց կթաններին կերակրելով՝ ոգուտ ստանում: Նրանք իրենց կաթը ծախում են համարյա նույն արժեքով, ինչ վոր մենք, սակայն նրանք ամեն մի կթանից տարեկան մեզ նման 60-80 դույլ կաթ չեն ստանում, այլ 250-350 դույլ:

Տավարն ամառը լավ արոտատեղ գուրս գալով՝ կաթն շատացնում է և բարձր հատկություն ամառվա եփան կաթ տալիս, իսկ վատ արոտատեղում, ընդհակառակն, մինչև ամառվա կեսը անասունները հաղիվ իրենց գոյությունն են պահպանում. իսկ յերբ խոտը մի քիչ բարձրանում է՝ կաթն է սկսում պակասել: Ասված է թե՝ «լավ արոտատեղից անասնատերը յերկու կիթ է վերցնում», — դա ճիշտ է մանավանդ այն գյուղացիների և անասնատերերի վերաբերմամբ, վորոնց կովերը գարնանադեմ են ծնում:

Յ Ա Ն Կ

1. Ց ե ռ կ ու խ ո ս ք	3
2. Ի ն չ ու ք ի չ կ ա թ ու ար դ յ ու ն ք ն ն տ ա յ ի ս մ եր կ ով եր ը	5
3. Ի ո ն չ ա լ ե ս ե ն վ որ ո ղ ու մ, վ որ ան ա ս ու ն ն եր ը կ եր ի ա լ ա հ ա ն ջ ու ն ե ն	8
4. Ի ո ն չ փ ո փ ո խ ու թ յ ու ն ե կ ա տ ար վ ու մ կ ով ի մ ե ղ ն ր ա ց ա մ ա ք ա ծ յ ե վ կ ա թ ն ա տ վ ու թ յ ա ն ժ ա- մ ա ն ա կ	11
5. Կ եր ի Ի ո ն չ ա լ ա հ ա ն ջ ու ն ի կ ով ը զ ա ն ա զ ա ն ժ ա- մ ա ն ա կ ն եր ու մ	14
6. Կ եր ի տ ե ս ա կ ն եր ի տ ար ք եր ու թ յ ու ն ն ը ս տ ն ր ա ն ց բ աղ աղ ր ու թ յ ա ն յ ե վ ս ն ն դ ար ար ու թ յ ա ն	19
7. Տ ն տ ե ս ու թ յ ա ն մ ե ղ Ի ո ն չ ա լ ե ս գ ն ա հ ա տ ե լ կ եր եր ն ը ս տ ն ր ա ն ց ս ն ն դ ար ար ա կ ա ն ար ժ եր ի	26
8. Կ եր ի չ ա փ եր ը	30
9. Ի ո ն չ ա լ ե ս կ ա զ մ ե լ կ եր ա ք ա ժ ի ն ը	33
10. Կ եր ա ք ա ժ ն ի որ ի ն ա կ ն եր	41
11. Կ եր ա կ ը ե լ ու կ ար զ ը	46
12. Զ ու ը տ ա լ ը	49
13. Գ ո մ ն ու խ ն ա մ ե լ ը	51
14. Ա մ ա ու ը կ եր ա կ ը ե լ ն ու ար ո տ ա տ ե ղ ի ն	52

18. Ք ե ղ ի ն ա մ ղ ո վ, — Հ ա վ ար ու ծ ու թ յ ու ն ը ե ն ր ա ո զ ու տ- ն եր ը	20
19. Ս. Դ ա ն ե լ ք ե գ, — Լ ա վ ի ու չ, ք ա ն յ եր ը ե ք (ա ղ ր ո- ւ ղ ի ն ս)	20
20. Կ. Կ. Մ ե լ ի Բ-Շ ա ի ն ա զ ք ա ղ ա ն, — Կ ա լ ա տ ը ե կ ա ն ե փ ը	20
21. Ս. Լ ՈՒԿԱՇԻՆ, — Ա ն դ ը կ ով կ ա ս ի տ ն տ ե ս ա կ ա ն դ ը ու- թ յ ու ն ը	15
22. Պ ը ո Ք. Ա. Վ. Ս. Ք ա լ ք ն ք ա ը, — Կ ա թ ն ա տ ու կ ով ի կ եր ա- կ ը ու մ ը	30
23. Խ. Յ ե ի ց ա ն, — Կ ա թ ն ա տ ն ա ն ու թ յ ա ն զ ար ծ ն ա կ ա ն ձ ե ու տ ր ի, մ ա տ ն ա ո ա ջ ի ն (64 ն կ ար ով)	10.50

ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ ԵՆ ՅԵՎ ՇՈՒՏՈՎ ԼՈՒՅՍ ԿՏԵՍՆԵՆ

1. Հ. Փ ի ռ ու մ յ ա ն, — Դ ե մ ի հ ո ղ եր ի մ չ ա կ ու թ յ ու ն ը
2. Ս. Բ ա կ ու ն ց, — Կ ար ո ժ ֆ ի լ ի մ չ ա կ ու թ յ ու ն ը
3. Պ. Ք ա լ ա ն ք ա ղ ա ն, — Գ ը մ աղ ը ի ն չ ա ն ա կ ու թ յ ու ն ը պ ա-
ր ար տ ա ց մ ա ն զ որ ծ ու մ
4. Կ. Կ. Մ ե լ ի Բ-Շ ա ի ն ա զ ք ա ղ ա ն, — Գ ն ա ղ եր չ ա կ ի մ չ ա-
կ ու թ յ ու ն ը
5. Ս. Տ ը ի Ք ո ն ո վ, — Ի ն չ ու պ ե տ ք ե ց ի ը շ ու տ ա ն ի լ

Դ Ի Մ Ե Ն՝ Յ ե ե վ ա ն, Հ ո ղ ժ ո ղ կ ու մ ա տ՝ Հ ր ա տ ար ա կ յ ու թ յ ա ն, Պ լ ո տ
ն ր ա տ ի կ ե ն տր ո ն ա կ ա ն յ ե վ զ ա վ ա տ ա կ ա ն գր ա խ ա-
ն ու թ ն եր ի ն, Գ ա վ ն ո ղ ք ա ժ ի ն ն եր ի ն:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0290051

22.139

9111 6 30 407.

1
2